

Elckerlijc

editie A. van Elslander

bron

A. van Elslander (ed.), *Den spyeghel der salicheyt van Elckerlijc*. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1985.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_elc001elck01_01/colofon.htm

© 2002 dbnl / erven A. van Elslander

Inleiding

De tekst van *Den Spyeghel der Salicheyt van Elckerlijc* is ons overgeleverd in drie drukken, waarvan telkens slechts één exemplaar is bewaard, en in één handschrift. De oudste druk verscheen te Delft bij Chr. Snellaert ca 1496. Het exemplaar is onvolledig. Benevens het titelblad ontbreken nog drie andere bladen¹. Een tweede druk (Antwerpen, Govaert Bac) wordt ca 1501 gedateerd. Hier ontbreekt het laatste blad². Enkel de derde druk (Antwerpen, W. Vorsterman, ca 1525) bevat een vrijwel volledige tekst en wordt dan ook als grondslag bij een uitgave gebruikt³. Van belang is verder nog een handschrift uit de laatste jaren van de 16de eeuw, waarin een afschrift van *Elckerlijc* voorkomt. Hoewel de taal sterk verjongd werd, is het voor de overlevering van de tekst niet zonder betekenis. Het gaat waarschijnlijk terug op een oudere druk die verloren is gegaan⁴. De vier teksten

1. Zie M.F.A.G. CAMPBELL, *Annales de la typographie Néerlandaise au XVe siècle*, 2^d *Supplément*, La Haye 1884, blz. 9 e.v., nr 302a; 3e *Supplément*, La Haye 1889, blz. 5, nr 301a: die tweemaal hetzelfde exemplaar heeft beschreven; de eerste maal dateerde hij het ca 1495, de tweede maal ca 1496. Zie ook H. LOGEMAN, *Elckerlijc...*, Gand 1892, blz. ix e.v., W. DE VREESE, *Bouwstoffen*, blz. 281, nr 403, die als datering ca 1500 opgeeft en M.E. KRONENBERG, *Campbell's Annales de la Typographie Néerlandaise au XVe siècle. Contributions to a New Edition*, The Hague 1956, blz. 69 en blz. 121. Het exemplaar berust in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Het titelblad, het derde, het zesde en het achtste blad ontbreken. Hierdoor zijn een aantal verzen weggefallen; zie in onze uitgave: 34-68; 128-157; 192-216. De tekst vertoont enkele Hollandse vormen.
2. Zie W. NIJHOFF en M.E. KRONENBERG, *Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540*, DI I, 's-Gravenhage 1923, blz. 274, nr 754 en DI III (eerste stuk), 's-Gravenhage 1951, blz. XVI e.v.; zie ook H. LOGEMAN, *a.w.*, blz. xiii; W. DE VREESE, *a.w.*, blz. 280, nr 403. Het exemplaar berust in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. De laatste vier verzen van de *Naeprologhe* ontbreken; zie in onze uitgave: 875-878.
3. Zie W. NIJHOFF en M.E. KRONENBERG, *a.w.*, blz. 274, nr 755; H. LOGEMAN, *a.w.*, blz. xiv; W. DE VREESE, *a.w.*, blz. 281, nr 403; waar de aanduiding voorkomt: 'uit de eerste tien jaren der 15de (lees 16de) eeuw'. Het exemplaar berust in de Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letteren te Leiden.
4. Zie L. WILLEMS, *Elckerlyc-Studiën*, 's-Gravenhage 1934, blz. 90 e.v.; blz. 120 e.v. Dit handschrift was al in 1932 in het bezit van F. Prims (1882-1954) en berust sedert 1969 in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, hs. IV 592. Het werd geschreven door een zekere P. Wilms in 1593 en 1594. De tekst van *Elckerlijc* komt voor fol. 141 (thans 90) e.v. Zie J.D[ESCHAMPS] in *Bulletin van de Koninklijke Bibliotheek Albert I*, 14, nr 4 (10 april 1970), blz. 27 e.v. en in *Viff jaar aanwinsten 1969-1973* [van de Koninklijke Bibliotheek], Brussel 1975, blz. 141 e.v.

vertonen een aantal grotere en kleinere afwijkingen die er schijnen op te wijzen dat er een verwantschap bestaat tussen de druk van W. Vorsterman en die van Govaert Bac en, zij het in mindere mate, tussen het handschrift en de druk van Chr. Snellaert⁵.

De volledige titel van *Elckerlijc* luidt in de druk van W. Vorsterman: *Den Spyeghel der Salicheyt van Elckerlijc - Hoe dat elckerlijc mensche wert ghedaecht Gode rekeninghe te doen*. Het stuk is dus een ‘Spiegel’, een didactisch geschrift, waarin ons, ‘in den maniere van eenen speele ofte esbatemente’, wordt vertoond hoe ‘Elckerlijc’, dit is ieder mens, meer bepaald de zondige mens, tot de ‘salicheyt’ kan komen, wanneer hij vóór God wordt gedaagd om rekenschap af te leggen over zijn daden. Afgezien van God en ‘die ynghel’, die respectievelijk enkel aan het begin en het slot optreden, komen in *Elckerlijc* slechts allegorische personages voor: de Dood, die door God wordt uitgezonden om ‘Elckerlijc’ te waarschuwen dat hij een ‘pelgrimage’⁶ moet ondernemen ‘die niemant ter werelt en mach verbi’; ‘Gheselschap’, ‘Maghe’ en ‘Neve’⁷ en ‘tGoet’, die weigeren met ‘Elckerlijc’ mee te gaan; en de ‘Duecht’ van ‘Elckerlijc’, die te zwak is om hem te vergezellen op diens ‘langhe vaert’ en hem brengt bij haar zuster ‘Kennisse’, het berouwvol zelf-inzicht. Deze verwijst de rouwmoedige ‘Elckerlijc’ naar ‘Biechte’, die woont ‘int Huys der Salicheyden’. Wanneer ‘Elckerlijc’ zijn ‘penitencie’ heeft volbracht, wordt zijn

5. Zie J. VAN MIERLO, *Elckerlijc...*, Turnhout 1949, blz. 7 e.v. Een diplomatische editie van de vier teksten met uitvoerige beschrijving van de drie drukken en het handschrift werd in 1979 bezorgd door M.J.M. DE HAAN met medewerking van B.J. VAN DELDEN, Leiden 1979.
6. Zie over de middeleeuws-christelijke, allegorische betekenis van de begrippen ‘spiegel’, ‘rekeninghe’ en ‘pelgrimage’: J.B. DREWES, *Den Spieghel der Salicheit van Elckerlijc als allegorisch stuk*, in *Jaarboek van De Fonteyne*, 1968, blz. 81 e.v.
7. De betekenis van ‘Maghe’ en ‘Neve’ is respectievelijk: bloedverwant van vaderszijde en van moederszijde; zie de uitgave van H.J.E. ENDEPOLLS, *Den Spyeghel der Salicheyt van Elckerlijc*, Groningen 1955, blz. 48.

‘Duecht’ weer gezond en komen zijn natuurlijke vermogens, ‘Wijsheyt’ of ‘Vroetscap’, - de alledaagse levenswijsheid, - ‘Cracht’, ‘Schoonheyt’ en ‘Vijf Sinnen’⁸, - het verstand, - die nu bovennatuurlijke betekenis hebben gekregen, opnieuw bij hem. Hij maakt zijn testament en ontvangt de laatste sacramenten. Bij het graf zullen achtereenvolgens ‘Schoonheyt’, ‘Cracht’, ‘Vroetscap’, ‘Vijf Sinnen’ en ten slotte ook ‘Kennisse’ hem verlaten en enkel zijn ‘Duecht’ zal hem voor de rechterstoel van God terzijde staan.

Hiermee hebben wij dan reeds de algemene gang van de handeling aangegeven. Ze evolueert sober en zonder overbodige verwickelingen naar de ontknoping. Van centrale betekenis is de inkeer van ‘Elckerlijc’ die, in de steek gelaten door ‘Gheselschap’, ‘Maghe’ en ‘Neve’, en ‘tGoet’, tot het inzicht komt dat vrienden, familieleden en stoffelijk bezit de mens van geen nut zijn in het aanschijn van de dood. Ten einde raad wendt ‘Elckerlijc’ zich tot zijn ‘Duecht’, die echter te ziek is om met hem mee te gaan. Wij vernemen dan verder in het stuk hoe deze, door het berouw en de genademiddelen van de Kerk terug gezond geworden, hem alleen voor de Opperste Heer zal bijstaan.

De les wordt ons voorgehouden, niet als een dor en nadrukkelijk betoog, maar in dramatische uitbeelding, waaruit ze als het ware vanzelf voortvloeit en ons dan ook veel directer aanspreekt. Kunnen wij de auteur van *Elckerlijc* geen groot ‘dichter’ noemen - hiervoor beantwoordt zijn vers niet voldoende aan het vormgevoel van de moderne lezer - hij was ongetwijfeld een groot kunstenaar. Wijzen wij hier slechts terloops op zijn zin voor het dramatische en op de evenwichtige structuur van het geheel; op de voortreffelijk-

8. Zie over de betekenis van ‘Kennisse’, ‘Wijsheyt’ of ‘Vroetscap’ en ‘Vijf Sinnen’: L.C. MICHELS, *Elckerlijc*, in *Handelingen van het veertiende Nederlandsche Philologen-Congres...*, Groningen 1931, blz. 48 en *Kanttekeningen bij de Spieghel der Menscheliker Behoudenisse*, in *V.M.A.*, 1950, blz. 171 e.v. Volgens Eug. VAN DER HEIJDEN, *Een moeilijke plaats uit Elckerlijc* in *Spiegel der Letteren*, 6 (1962-1963), blz. 221 dient ‘Kennisse’ echter eerder geïnterpreteerd als ‘ons natuurlijk bewustzijn, waarvan het berouwvol zelfinzicht een functie is’. Nog een andere interpretatie bij R. Vos, *Over de betekenis van enkele allegorische figuren in de Elckerlijc*, in *Spiegel der Letteren*, 9 (1965-1966), blz. 1 e.v., waar ook over de andere allegorische personages wordt gehandeld. ‘Vijf Sinnen’ wordt er omschreven als ‘de zintuigen en het gebruik ervan’.

heid van de dialoog ook, met tal van schilderachtige uitdrukkingen aan de levende volkstaal ontleend; op de vrij zuivere taal, waarin de rederijkersomschrijvingen en stop-lappen slechts zelden storend zijn; op het kunstig aanbrengen van strofische vormen - een refrein en twee rondelen - en op het ontbreken van zuiver rijmtechnische virtuositeiten die zoveel rederijkersprodukten ongenietbaar maken. Hij stijgt ook uit boven zijn tijd door zijn visie van de dood die niets heeft van het krampachtige en griezelige dat juist zo typisch is voor de Late Middeleeuwen⁹. Zijn grootste verdienste ligt echter in zijn behandeling van de personages, die geen koude abstracties zijn gebleven, maar voldoende werden geïndividualiseerd om de toeschouwer te kunnen boeien zonder daarbij iets van hun algemeen geldende betekenis te verliezen. Dit maakt *Elckerlijc* tot het meesterwerk in het genre en verklaart zijn blijvende bijval bij het modern toneelpubliek¹⁰.

Datering

De *Spyeghel der Salicheyt van Elckerlijc* werd in het Latijn bewerkt door Chr. Ischyrius onder de titel *Homvlvs Petri Diesthemii, Comoedia in primis lepida et pia, in rem Christiani hominis adprime faciens, An(t)uerpie quondam in publico ciuitatum Brabantiarum conuentu uulgariter acta, palmamque adeptam*¹¹, waaruit wij vernemen dat de auteur van het Nederlandse stuk een zekere van Diest is en het spel ‘eertijds’ opgevoerd

9. J. VANDERHEIJDEN, *Het Thema en de Uitbeelding van den Dood...*, Gent z.j., blz. 81 e.v.
10. Zie over de ‘bronnen’ van *Elckerlijc*: K. GOEDEKE, *Every-man, Homulus und Hekastus...*, Hannover 1865; de uitgave van H.J.E. ENDEPOLLS (6e druk), blz. xiii e.v.; A. BURSSSENS, *Een nieuwe Nederlandse bron van ‘Elckerlijc’*, in *Paginae Bibliographicae*, 1 (1926), blz. 306 e.v.; G. KAZEMIER, *Elckerlijc, Het dal sonder Wederkeeren, en de mystiek*, in *N.Tg.*, 34 (1940), blz. 87 e.v.; blz. 116 e.v.; A. BORGUET, *Is ‘Het Dal sonder wederkeeren’ de bron van ‘Elckerlijc’*, in *N.Tg.*, 35 (1941), blz. 326 e.v.; G. KAZEMIER, *Elckerlijc en het Dal sonder Wederkeeren*, in *N.Tg.*, 36 (1942), blz. 34 e.v. en R. Vos, *Het motief van Elckerlijc van Chinese oorsprong?* in *N.Tg.*, 56 (1963), blz. 165 e.v. en *De Elckerlijc en een Joodse parabel*, in *N.Tg.*, 59 (1966), blz. 363 e.v.
11. Zie de uitgave van A. ROERSCH, *Chr. Ischyrius, Homulus...*, Gand-Anvers 1903. Zie over Chr. Ischyrius: J.F.M. Sterck, in *N.N.B.W.*, Dl 8, kol. 905 e.v. en J.L. BLONDEN, C. *Stercken of Ischyrius*, in *T.T.L.*, 20 (1932), blz. 191 e.v.

werd te Antwerpen op een bijeenkomst van Brabantse Kamers en er de eerste prijs won. De laatste bijzonderheid zou een interessante aanwijzing kunnen zijn voor de datering. Jammer genoeg weten wij niets over een ‘Landjuweel’ dat in het laatste kwart van de 15de eeuw te Antwerpen zou hebben plaats gehad. Het bekende Rederijkersfeest van 1496 schijnt hier niet in aanmerking te kunnen komen: vooreerst was het geen bijeenkomst van Brabantse Kamers, ook verenigingen uit Vlaanderen, Holland en Zeeland namen er aan deel; bovendien blijkt uit de tekst van *Elckerlijc* nergens dat het stuk geschreven werd als een antwoord op de ‘vraag’: ‘Welc het meeste misterie ende wonderlycste werc was dat God oyt dede tot des menschen salicheyt’; tenslotte kan het spel moeilijk met het oog op een wedstrijd uit 1496 vervaardigd zijn, aangezien de oudste druk die wij bezitten uit ca 1496 dagtekent en daarbij nog zo corrupt is dat de oorspronkelijke tekst vermoedelijk verscheidene jaren vroeger werd geschreven¹².

Auteurschap

Bij het identificeren van Petrus van Diest staan wij eveneens voor moeilijkheden. H. Logeman heeft het auteurschap van de kartuizer Petrus Dorlandus (1451-1507), vicarius van het klooster te Zelem bij Diest, verdedigd¹³, maar L. Willems heeft hiertegen belangrijke bezwaren ingebracht¹⁴. J. van Mierlo heeft die trachten te weerleggen en herhaaldelijk betoogd dat Petrus Dorlandus wel als de schrijver van het stuk beschouwd moet worden. Het voornaamste argument ligt volgens hem in de omstandigheid dat *Elckerlijc* het werk moet zijn van een onderlegd theoloog, wat Petrus Dorlandus ongetwijfeld is geweest¹⁵. Hiertegenover staat echter

12. Zie J. VAN MIERLO, *De Prioriteit van Elckerlijc tegenover Everyman gehandhaafd*, Turnhout 1948, blz. 91. Volgens R. Vos, *De datering van de Elckerlijc*, in *Spiegel der Letteren*, 9 (1965-1966), blz. 101 e.v. zou *Elckerlijc* geschreven zijn in de eerste helft en zelfs vroeg in de 15de eeuw en wel op grond van de ‘grote overeenkomst in motieven, gedachten en woordkeus... met het dichtwerk van Willem van Hildegarsberch’.
13. H. LOGEMAN, *a.w.*, blz. xvii.
14. L. WILLEMS, *a.w.*, blz. 1 e.v.
15. J. VAN MIERLO, *De Dichter van Elckerlijc*, in *V.M.A.*, 1940, blz. 229 e.v.; *De Prioriteit van Elckerlijc tegenover Everyman gehandhaafd*, Turnhout 1948, blz. 90 e.v. en *Petrus Diesthemius*, in *V.M.A.*, 1952, blz. 267 e.v.
Het auteurschap van A. de Roovere werd verdedigd door TH. DE JAGHER, *De dichter van Elckerlijc is Anthonis De Roovere*, in *Roeping*, 21 (1943), blz. 117 e.v. en weerlegd door J. VAN MIERLO, *Antonis de Roovere, de dichter van Elckerlijc?* in *V.M.A.*, 1943, blz. 251 e.v.

dat Petrus Dorlandus nooit Petrus Diesthemius wordt genoemd en dat de lijst *Opuscula edita venerabili patro Petro Dorlando ordinis carthusiensis*, waarschijnlijk door Andries van Amsterdam opgemaakt, naast de Latijnse werken, enkel ‘quaedam alia in lingua nostra vernacula ad quasdam religiosas feminas’¹⁶ bevat, wat het geval is voor de teruggevonden Levens van Sint Anna en van Sint Jozef¹⁷, maar niet voor de *Spyeghel der Salicheyt*, die zeker met het oog op een ruimer publiek werd geschreven.

Elckerlijc en Everyman

De omstandigheid dat *Elckerlijc* opgevoerd werd op een ‘Landjuweel’ is reeds een aanwijzing dat het Nederlandse spel oorspronkelijk is en het Engelse *Everyman* een vertaling. Dat beide stukken zouden teruggaan op een zelfde Latijns of Frans origineel is onwaarschijnlijk. Afgezien van het feit dat een dergelijk Latijns of Frans spel onbekend is, wijst de zeer nauwe overeenkomst van beide teksten er op dat het ene stuk een vertaling moet zijn van het andere.

16. Deze lijst komt voor in het tractaat: *De enormi proprietate monachorum vitio dialogus cultissimus*, Leuven, Dirc Martens, 1513; ze werd uitvoerig besproken door L. WILLEMS, a.w., blz. 11 e.v.; zie over Petrus Dorlandus verder: H.J.J. SCHOLTENS, *De Kartuiser Pieter Dorlant*, in *Ons Geestelijk Erf*, 9 (1935), blz. 190 e.v.; *De litteraire Nalatenschap van de Kartuisers in de Nederlanden*, in *Ons Geestelijk Erf*, 25 (1951), blz. 9 e.v.; *De Kartuiser Petrus Dorlant en de Elckerlijc-problemen*, in *Ons Geestelijk Erf*, 26 (1952), blz. 26 e.v.; J. VAN MIERLO, *Petrus Dorlandus Diesthemius, de dichter van Elckerlijc*, in *Ons Geestelijk Erf*, 27 (1953), blz. 89 e.v. met naschrift van H.J.J. SCHOLTENS; F. VAN VINCKENROYE, *Handschrift 391 B van het Algemeen Rijksarchief te Brussel, een onbekend refrein en de dichter van Elckerlijc*, in *Handelingen van de Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 11 (1957), blz. 163 e.v. en *Petrus Diest, Dekaan van de Facultas artium aan de Universiteit te Trier*, in *Leuvense Bijdragen*, 55 (1966), blz. 161 e.v.; TH. AUSEMS, *Elckerlijc's auteur*, in *Dr. L. Reypens-Album*, Antwerpen 1964, blz. 37 e.v.; R. VOS, *Is Petrus Dorlandus de auteur van de Elckerlijc*, in *Ons Geestelijk Erf*, 39 (1965), blz. 408 e.v. (met een Naschrift van TH AUSEMS, blz. 426 e.v.).
17. Gent, Universiteitsbibliotheek, hs. nr 1080 en hs. nr 895. Zie hierover: L. WILLEMS, *Pieter Doorlant en zijne twee Levens van Sint Anna*, in *Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen*, 8 (1910), blz. 1 e.v.

De vraag naar de prioriteit tussen *Elckerlijc* en *Everyman* werd voor het eerst gesteld door G. Kalff in 1890. Zonder aan deze kwestie een eigenlijk onderzoek te wijden, gaf hij als zijn mening te kennen dat het Engelse stuk waarschijnlijk een vertaling was van het Nederlandse¹⁸. In 1892 publiceerde H. Logeman een parallel-uitgave van beide teksten en trachtte het bewijs te leveren dat het Nederlandse spel oorspronkelijk was¹⁹. In 1897 echter bezorgde K.H. de Raaf een kritische uitgave van *Elckerlijc* waarin hij de prioriteit van *Everyman* verdedigde²⁰. Hij slaagde er evenwel niet in H. Logeman te overtuigen, die in 1902 aan deze vraag een nieuw onderzoek wijdde²¹. Hierop volgde in 1903 een bijdrage van K.H. de Raaf, op wie de bewijsvoering van H. Logeman evenmin indruk had gemaakt²². Daarna komen dan weer geleerden aan het woord die telkens met nieuwe, nu eens meer, dan weer minder overtuigende argumenten de prioriteit van *Elckerlijc* hebben verdedigd: J.M. Manly²³ en F.A. Wood²⁴ in 1910, L. Willems²⁵ in 1934, E.R. Tigg²⁶ in 1939 en R.W. Zandvoort²⁷ in 1941. Stippen wij nog aan dat K.H. de Raaf²⁸ in 1934 had verklaard niet langer een voorstander van *Everyman* te zijn en J. van Mierlo, de bekende specialist van onze Middelnederlandse letterkunde, herhaaldelijk voor de prioriteit van *Elckerlijc* opgekomen was. Het heeft dan ook heel wat verwondering gewekt toen H. de

18. G. KALFF, *Elckerlijc, Homulus, Hekastus, Every-Man*, in *T.N.T.L.*, 9 (1890), blz. 12 e.v.
19. H. LOGEMAN, *a.w.*, blz. xxv e.v.
20. K.H. DE RAAF, *Den Spyegel der Salicheyt van Elckerlijc...*, Groningen 1897, blz. 2 e.v.
21. H. LOGEMAN, *Elckerlijc-Everyman...*, Gand 1902.
22. K.H. DE RAAF, *Nogmaals een en ander over de verhouding van Den Spyeghel der Salicheyt van Elckerlijc tot The Somonyng of Everyman*, in *T.N.T.L.*, 22 (1903), blz. 241 e.v.
23. J.M. MANLY, *Elckerlijc-Everyman: The Question of Priority*, in *Modern Philology*, 8 (1910-1911), blz. 269 e.v.
24. F.A. WOOD, *Elckerlijc-Everyman: The Question of Priority*, in *Modern Philology*, 8 (1910-1911), blz. 279 e.v.
25. L. WILLEMS, *a.w.*, blz. 159 e.v.
26. E.R. TIGG, *Is Elckerlijc prior to Everyman?* in *Journal of English and Germanic Philology*, 1939, blz. 568 e.v.; eveneens opgenomen in *Neophilologus*, 26 (1941), blz. 121 e.v.
27. R.W. ZANDVOORT, *Elckerlijc-Everyman*, in *English Studies*, 23 (1941), blz. 1 e.v.
28. K.H. DE RAAF in een bespreking van de *Elckerlijc-Studiën* van L. WILLEMS in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 oktober 1934.

Vocht in 1947 een uitvoerige studie publiceerde over *Every-man*, waarin met bijzondere nadruk de oorspronkelijkheid van het Engelse stuk werd verdedigd²⁹. H. de Vocht meent aan *Everyman* de prioriteit te kunnen toekennen omdat het stuk beter zou beantwoorden aan het doel van een moraliteit: de toehoorders stichten en onderwijzen, terwijl de belangstelling van de ‘vertaler’ in de eerste plaats zou gegaan zijn naar de mooie literaire vorm. Dit zou hem er toe geleid hebben de inhoud te verwaarlozen en *Elckerlijc* zou dan ook allerlei theologische onjuistheden bevatten. Na eerst een zekere instemming te hebben gevonden³⁰, werd het werk van H. de Vocht door H.J.E. Endepols³¹, R.W. Zandvoort³² en vooral J. van Mierlo³³ zeer streng beoordeeld. Ten slotte heeft deze laatste de prioriteitsvraag opnieuw onderzocht in twee uitgebreide publikaties, waarin niet enkel de tekortkomingen in het werk van H. de Vocht scherp op de korrel werden genomen, maar ook een belangrijke bijdrage werd geleverd ten voordele van de oorspronkelijkheid van *Elckerlijc*, die sterker dan vroeger is komen vast te staan³⁴. Van al de bewijzen die voor de prioriteit van het Nederlandse spel zijn aangevoerd, is ongetwijfeld het betoog van E.R. Tigg, dat steunt op de vergelijking tussen de rijmschema's en de rijmparen in beide stukken, het meest overtuigend. J. van Mierlo heeft de bewijsvoering van de Engelse geleerde weer opgenomen en op merkwaardige wijze aangevuld. Hij toont verder aan dat H. de Vocht de draagwijdte van het betoog van E.R. Tigg niet heeft begrepen. De bewering als zou *Elckerlijc* minder juist in de leer zijn dan *Every-man* wordt eveneens door J. van Mierlo afgewezen, die tot het besluit komt dat de dichter van *Elckerlijc*, afgezien van enkele plaatsen waar hij minder gelukkig of nauwkeurig was in zijn formuleringen of de duidelijkheid aan de literai-

29. H. DE VOCHT, *Everyman...*, Louvain 1947.

30. Zie O. HENDRIKS, A.A., *Everyman en Elckerlijc*, in *Roeping*, 25 (1948), blz. 44 e.v. en C.G.N. DE VOOYS, *Elckerlijc en Everyman*, in *N.Tg.*, 41 (1948), blz. 115 e.v.

31. H.J.E. ENDEPOLS, *Enige kanttekeningen bij Everyman, A comparative Study van H. De Vocht*, in *Roeping*, 25 (1948), blz. 150 e.v.

32. R.W. ZANDVOORT in een bespreking van het werk van H. de Vocht in *The Review of English Studies*, 25 (1949), blz. 66 e.v.

33. J. VAN MIERLO in een bespreking van het werk van H. de Vocht in *Dietsche Warande en Belfort*, 1948, blz. 304 e.v.

34. J. VAN MIERLO, *De Prioriteit van Elckerlijc tegenover Everyman gehandhaafd*, Turnhout 1948, en *Elckerlijc...*, Turnhout 1949.

re vorm opofferde, theologisch betrouwbaarder is dan de Engelse vertaler, die de druk van W. Vorsterman zou hebben gebruikt³⁵.

Bewerkingen

Het Nederlandse spel is niet enkel het voorbeeld geweest van het Engelse *Everyman*, maar ook van de Latijnse *Homulus* van Chr. Ischyrius, die op zijn beurt het uitgangspunt is geworden van alle verdere bewerkingen: het verdienstelijke Latijnse schooldrama *Hecastus* van G. Macropedius (ca 1475-1558), opgevoerd te Utrecht door de leerlingen van de Hiëronymusschool in 1538 en het volgend jaar voor het eerst gedrukt³⁶; *Der sünden loin ist der Toid* van de Keulse drukker J. van Gennep (1540), die ook de tekst van *Elckerlijc* en *Hecastus* heeft gebruikt³⁷; de *Mercator* (1540) van Th. Naogeorgus³⁸ en *De Düdesche Schlömer* (1584) van J. Stricker³⁹. Van de moderne bewerkingen vermelden wij hier enkel die van Hugo von Hofmannsthal, *Jedermann, Das Spiel vom Sterben des reichen Mannes*, in 1911 voltooid en datzelfde jaar reeds te Berlijn door Max Reinhardt opgevoerd, maar vooral beroemd geworden door de vertoningen voor de Dom te Salzburg van 1920 af. Dat de oorspronkelijke tekst van *Elckerlijc* echter niet ‘bewerkt’ dient te worden om een modern to-

35. Het laatste is echter weinig waarschijnlijk; zie R. VOS, *Elckerlijc - Everyman - Homulus - Der sünden Loin ist der Toid*, in *T.N.T.L.*, 82 (1966), blz. 129 e.v.
36. Zie: J. BOLTE, *Drei Schauspiele vom sterbenden Menschen...*, Leipzig 1927, blz. viii e.v. H. Sachs bezorgde een Duitse vertaling van *Hekastus* (1549), waarvan H. von Hofmannsthal, naast *Everyman*, gebruik heeft gemaakt. Zie ook: M. VAN HELLEPUTTE, *A propos de l'influence d'Elckerlijc en Allemagne* in *Tijdschrift voor Levende Talen*, 28 (1962), blz. 410 e.v.
37. Uitgegeven door P. NORRENBURG, *Homulus (Der sünden loin ist der Toid)*, Viersen 1873. Van de bewerkingen van J. VAN GENNEP zijn twee Nederlandse vertalingen bekend. De eerste, gedrukt te Nijmegen in 1556, werd opnieuw uitgegeven door C.P. SERRURE, *Van Homulus. Een schoene Comedie...*, Gent 1857; de tweede, verschenen te Utrecht z.j., door J.W. VAN BART, *Een Comedia ofte Spel van Homulus...*, Utrecht 1904.
38. Zie J. BOLTE, a.w., blz. xvi e.v. Van dit werk is een Nederlandse vertaling bewaard (Antwerpen, N. Mollijns, 1583 en latere uitgaven).
39. Uitgegeven door J. BOLTE, *De Düdesche Schlömer...*, Norden-Leipzig 1889.

neelpubliek te kunnen boeien, bewezen de talrijke opvoeringen uit de laatste jaren, die telkens weer de voortreffelijke dramatische kwaliteiten lieten blijken van een werk dat tot de Wereldliteratuur kan worden gerekend⁴⁰.

40. Zie de uitgave van H.J.E. ENDEPOLS, blz. xxxvi e.v.; J.J. MAK, *Indrukken van de Elckerlyc-opvoering te Delft*, in *De Vlaamse Gids*, 34 (1950), blz. 633 e.v.

Wijze van uitgave

De tekst van *Elckerlijc* werd voor het eerst opnieuw uitgegeven in 1892 door H. LOGEMAN naar de druk van Willem Vorsterman, met de varianten van de twee andere drukken en samen met het Engelse *Everyman*. In 1897 gaf K.H. DE RAAF een ‘critische’ uitgave, eveneens met varianten.

In 1934 publiceerde L. WILLEMS de tekst van het handschrift, dat toen in het bezit was van Fl. Prims (thans Koninklijke Bibliotheek Brussel, hs. IV 592). In 1949 bewerkte J. VAN MIERLO een ‘geëmendeerde’ tekst, gesteund op de drie drukken en het handschrift.

Van de talrijke andere uitgaven vermelden wij hier in het bijzonder die van H.J.E. ENDEPOLS (1925; zesde druk, 1955) en die van R.J. Vos (1967). Deze laatste werd voorafgegaan door een reeks artikels van deze auteur, van 1963 af in verschillende tijdschriften gepubliceerd. Ze behandelen een aantal aspecten van *Elckerlijc*, waarover meestal nieuwe inzichten worden geboden. Belangrijke andere publikaties uit de laatste jaren zijn de bijdragen van de betreurde ANTON VAN DUINKERKEN over *De Stijl van Elckerlijc* en van J.B. DREWES over *Den Spieghel der Salicheit van Elckerlijc als allegorisch stuk* uit 1968. In 1979 kwam ook een diplomatische uitgave van de drie drukken en het handschrift tot stand.

Deze editie verscheen voor het eerst in 1952 en werd achtereenvolgens in 1962, 1965, 1968, 1972, 1976 en 1979 herdrukt. Hoewel ze werd bewerkt met het oog op een ruimer publiek werd niettemin aan de tekst bijzondere zorg besteed. Deze gaat uit van de druk van Willem Vorsterman (= L.), de enige trouwens die ons een volledige tekst van *Elckerlijc* heeft overgeleverd. Telkens wanneer wij van L. zijn afgeweken, hebben wij onderaan de bladzijde de oorspronkelijke tekst meegedeeld, alsook, behalve voor klaarblijkelijke drukfouten, de lezingen van de drukken van Chr. Snellaert (= B.), van Govaert Bac (= H.) en van het handschrift (= P.). Bij tekstverbeteringen die niet gesteund zijn op bestaande varianten, werd bovendien beknopt verwezen naar de auteurs die ze voor het eerst hebben voorgesteld. Hierbij werden de volgende afkortingen gebruikt:

K.H. DE RAAF, *Den Spieghel der Salicheit van Elckerlijc...*, Groningen 1897;

J.W. MULLER, *Elckerlijc...*, in *V.M.A.*, 1935, blz. 283 e.v.;
J. VAN MIERLO, *Elckerlijc...*, Turnhout 1949.

Ten einde de tekst meer leesbaar te maken, werden hoofdletters en interpunctie aangebracht, de afkortingen opgelost en *i* en *j*, *u* en *v* aan het tegenwoordige gebruik aangepast. Voor het overige werd de oorspronkelijke tekst trouw gevolgd. Dit laatste geldt ook wat het al dan niet aan elkaar schrijven van de samengestelde woorden betreft.

Het spreekt vanzelf dat wij bij het bewerken van de verklarende aantekeningen dankbaar gebruik hebben gemaakt van het vele en voortreffelijke werk dat vóór ons in verband met de tekst van *Elckerlijc* werd gepresteerd. Bij iedere herdruk werden aanvullingen en naar wij hopen ook verbeteringen aangebracht en in de mate van het mogelijke werd rekening gehouden met nieuwe publikaties in zover wij er ons mee konden verenigen. Van iedere vorm van polemieek over andere interpretaties hebben wij ons onthouden. Wij hopen dat de bibliografie die volgt verder goede diensten zal bewijzen.

Bibliografie

A. Tekst

Oude drukken

[*Den spieghel der salicheit van elckerlijc...*], Delft [Christiaen Snellaert ca 1496].
Den spieghel der salicheit van elckerlijc..., [Antwerpen, Govaert Bac ca 1501].
Den spyeghel der salicheyt van elckerlijc..., Antwerpen, Willem Vorsterman [ca 1525].

Tekstuitgaven

Elckerlijc, a fifteenth Century Dutch Morality and Everyman, a nearly contemporary Translation... edited by H. LOGEMAN (= *Université de Gand, Recueil de Travaux publiés par la Faculté de Philosophie et Lettres*, fasc. 5), Gand 1892. (bespr. d. G. KALFF in *Taal en Letteren*, 4 (1894), blz. 112 e.v.)
Den Spyeghel der Salicheyt van Elckerlijc, kritisch uitgegeven en van een inleiding en aantekeningen voorzien door K.H. DE RAAF, Groningen 1897. (bespr. d. H. LOGEMAN in *Taal en Letteren*, 8 (1898), blz. 139 e.v.)
Den Spyeghel der Salicheyt van Elckerlijc... [met een inleiding van K.H. DE RAAF], Laren 1907.
Den Spyegel der Salicheyt van Elckerlijc, in K.H. DE RAAF en J.J. GRISS, *Zeven Eeuwen. Spiegel der Nederlandsche Letteren van 1200 tot heden*, 1, Rotterdam 1917, blz. 76 e.v.
Den Spyeghel der Salicheyt van Elckerlyc, met inleiding en aantekeningen van R.J. SPITZ (= *Zonnebloemboekjes*, 14), Apeldoorn 1919; 2de dr. 1922; 3de dr. z.j. (bespr. d. C.G.N. DE VOOYS in *N.Tg.*, 14 (1920), blz. 59 e.v.)
Den Spyeghel der Salicheyt van Elckerlijc, uitgegeven door H.J.E. ENDEPOLS (= *Lyceum-Herdrukken*, 9), Groningen 1925; 6de dr. 1955. (bespr. d. C.G.N. DE VOOYS in *N.Tg.*, 20 (1926), blz. 50 e.v., L.C. MICHELS in *T.T.L.*, 14 (1926), blz. 84 e.v. en P. MAXIMILIANUS in *T.T.L.*, 15 (1927), blz. 84 e.v.)
Elckerlyc, met aantekeningen van E.F. VAN DE BILT (=

Malmberg's Nederlandsche Schoolbibliotheek, 1), 's-Hertogenbosch 1925; 6de dr. bezorgd door H.C.M. WIJFFELS, 1949.

Den Spiegel der Salicheyt, Een Schoon Spel van Elckerlyck Mensche, in L. Willems, *Elckerlyc-Studiën*, 's-Gravenhage 1934, blz. 120 e.v. Tekst naar Brussel, Koninklijke Bibliotheek, hs. IV 592.

De Spiegel der Zaligheid van Elkerlijk, met inleiding en verklaringen van A.J. SCHNEIDERS (= *Meulenhoffs Bibliotheek van Nederlandse Schrijvers*, 25), Amsterdam 1937.

Den Spiegel der Zaligheid van Elkerlijk, uitgegeven door H.J.E. ENDEPOLLS, in *Vijf Geestelijke Toneelspelen der Middeleeuwen*, (= *Bibliotheek der Nederlandse Letteren*), Brussel 1940, blz. 315 e.v.

Den Spyghel der Salicheyt van Elckerlyc, ingeleid en van toelichtingen voorzien door A. SAALBORN (= *Toren Reeks*, 28-29), Naarden 1947; eveneens opgenomen in *Toneelglorie der Middeleeuwen*, Naarden 1951.

Den Spiegel der Salicheit van Elckerlijc, in J. VAN MIERLO S.J., *Elckerlijc, Nieuwe bijdragen met geëmendeerde uitgave* (= *Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 3de Reeks, 29), Turnhout 1949, blz. 108 e.v. (bespr. d. C.G.N. DE VOOYS in *N.Tg.*, 42 (1949), blz. 215 e.v.; J.J. MAK in *Levende Talen*, 1950, blz. 340 e.v.)

Elckerlijc, volgens tekstaanwijzingen van J. VAN MIERLO S.J., Utrecht 1951.

Den Spiegel der Zaligheid van Elckerlyc. Mysterieospel. Originele Middeleeuwse Tekst door Petrus Dorlandus Karthuizer. Modern Nederlandse Tekst en Toneel-Regieboek door Jozef BOON C.S.S.R. Inleidende studie door J. VAN MIERLO S.J., Brugge-Bussum 1952.

Den Spyghel der Salicheit van Elckerlijc, in het kader van de tijd uitgegeven door P. VAN DER MEULEN (= *Meulenhoffs Bibliotheek van Nederlandse schrijvers*, 25), Amsterdam 1952.

Den Spyghel der Salicheyt van Elckerlijc. Uitgegeven door A. VAN ELSLANDER (= *Klassieke Galerij*, 61), Antwerpen 1952; 2de dr. 1962; 3de dr. 1965; 4de dr. 1968; 5de dr. 1972; 6de dr. 1976; 7de dr. 1979.

Elckerlijc, met inleiding en aantekeningen van W.H. BEUKEN (= *Malmbergs Nederlandse Schoolbibliotheek*), 's-Hertogenbosch 1954; 5de dr. 1963. (bespr. d. J. NOTERMANS in *Levende Talen*, 1957, blz. 275)

Elkerlijk (met tekstverklaringen van Jaap ROMEIN) (= *Robijnenboekjes*, 8), Amsterdam 1955.

Den Spiegel der Zaligheid van Elkerlijk, ingeleid, uitgegeven en verklaard door G.J. STEENBERGEN (= *Klassieken uit de Nederlandse letterkunde*, 9), Zwolle 1956; 2de dr. 1963; 3de dr. 1966; 4de dr. 1969. (bespr. d. J. NOTERMANS in *Levende Talen*, 1957, blz. 274 e.v.)

Den Spyeghel der Salicheit van Elckerlijc hoe dat elckerlijc mensche wert ghedaecht Gode rekeninghe te doen, uitgave verzorgd door P. VAN DER MEULEN (= *Cahiers voor Letterkunde voor het voortgezet onderwijs*), Amsterdam 1961; 3de dr. 5e oplage 1982.

Den Spieghel der Salicheit van Elckerlijc. Hoe dat elckerlijc mensche wert ghedaecht Gode rekeninghe te doen van sinen wercken, ingeleid en van aantekeningen en bijlagen voorzien door R. VOS (= *Van alle Tijden*), Groningen 1967; 3de dr. 1983. (bespr. d. J.H. CARTENS in *Raam*, nr 44 (april 1968), blz. 61 e.v.; G.J. STEENBERGEN in *Spiegel der Letteren*, 11 (1968-1969), blz. 57 e.v.; J.B. DREWES in *Levende Talen*, nr 255 (1969), blz. 117 e.v.; C. KRUYSKAMP in *T.N.T.L.*, 85 (1969), blz. 72 e.v. en W.M.H. HUMMELEN in *N.Tg.*, 62 (1969), blz. 130 e.v.)

Elckerlijc, in *Hoort wat men u spelen zal*. Toneelstukken uit de Middeleeuwen (= *Spectrum van de Nederlandse Letterkunde*, 5. Samenstelling, inleiding en toelichting van M.C.A. VAN DER HEIJDEN), Utrecht-Antwerpen 1968, blz. 233 e.v.

De Spiegel der Zaligheid van Elkerlijk, naar de bewaarde bronnen uitgegeven door M.J.M. DE HAAN met medewerking van B.J. VAN DELDEN (= *Publikaties van de Vakgroep Nederlandse Taal- & Letterkunde*, 7), Leiden 1979. (bespr. d. R. LIEVENS in *Spiegel der Letteren*, 21 (1979), blz. 202 e.v.)

Elckerlijc. Tekst en vertaling, bewerkt en vertaald door H. ADEMA (= *Vertaald Middelnederlands*, 6), Groningen 1983.

Elckerlijc, in *Middeleeuws Toneel* (= *Prisma Pocket*, 2224. Nederlandse Letterkunde, 3), Utrecht-Antwerpen 1984, blz. 137 e.v.

De Spiegel der Zaligheid van 'Elckerlick', het Spel van Zinnen van P. Dorland voor het gewone publiek der 20ste eeuw herschreven door FL. PRIMS, Antwerpen 1921.

Elckerlyc, oorspronkelijke tekst voor een hedendaagsche opvoering overgeschreven en met een inleidende toelichting voorzien door H. TEIRLINCK, verlucht met houtsneden van J. Cantré, Antwerpen 1937, herdrukt in *Verzameld Werk IX* (1973), blz. 355 e.v.

Elckerlijc, Eene Middeleeuwsche moraliteit naar den oorspronkelyken tekst getrouwlyk overgeschreven door H. TEIRLINCK, z.p.z.n.z.j.

B. Vertalingen en bewerkingen

[*Everyman: a moral play*], London, Robert Pynson [1510-1519].

- OXFORD, *Bodleian Library*, onvolledig ex.

[*Everyman: a moral play*], London, Robert Pynson [1528-1529].

- LONDON, *British Museum*, onvolledig ex.

- Deze twee fragmenten werden opnieuw uitgegeven door W.W. GREG in *Materialien zur Kunde des älteren Englischen Dramas*, 28 (1910).

Here begynneth a treatyse how the hye fader of heven sendeth dethe..., London, John Skot [1528-1529]. - *Huntington Library*. - Werd opnieuw uitgegeven door W.W. GREG in *Materialien*, 4 (1904).

Here begynneth a treatyse how the hye fader of heuen sendeth dethe to somon euery creature..., London, John Scott [1530-1535].

-LONDON, *British Museum*.

-Werd opnieuw uitgegeven door H. LOGEMAN, samen met *Elckerlyc* (1892), en door W.W. GREG in *Materialien*, 24 (1909).

Talrijke moderne uitgaven van *Everyman*, o.m. door A.C. CAWLEY (*Everyman's Library*, 381), London-New York 1956.

Homvlvs PETRI DIESTHEMII, Comoedia in primis lepida & pia, in rem Christiani hominis adprime faciens, An(t)uerpie quondam in publico ciuitatum Brabanticarum conuentu uulgariter acta, palmamque adepta..., Coloniae, ex officina Iasparis Gennepei, 1536; latere heruitgaven.

-Werd opnieuw uitgegeven door A. ROERSCH (1903).

Hecastvs MACROPEDII..., Antverpiae, M. Hillenius, 1539; latere heruitgaven.

-Werd opnieuw uitgegeven door J. BOLTE in *Drei Schauspiele vom sterbenden Menschen*, Leipzig 1927.

Duitse vertaling:

HANS SACHS, *Ein comedi von dem reichen sterbenden menschen, der Hekastus genannt*, 1549.

-Werd opnieuw uitgegeven door A. VON KELLER (1872).

Der sünden loin ist der Toid. Rom. VI Comedia Homuli..., Cöln, Jaspar von Gennep, 1540.

-Werd opnieuw uitgegeven door P. NORRENBERG (1873).

Nederlandse vertalingen:

Van Homulus. Een schoene Comedie..., Nimmeghen, Peeter van Elzen, 1556.

-Werd opnieuw uitgegeven door C.P. SERRURE (1857).

Een Comedia ofte Spel van Homulus..., Utrecht, Harmen van Borculo, [ca. 1608]; latere heruitgaven.

-Werd opnieuw uitgegeven door J.W. VAN BART (1904).

THOMAS NAOGEORGUS, *Tragoedia alia nova Mercator seu Iudicium...*, z.p.z.n. 1540; latere heruitgaven.

-Werd opnieuw uitgegeven door J. BOLTE in *Drei Schauspiele vom sterbenden Menschen*, Leipzig 1927.

Nederlandse vertaling:

Een seer schoon Comedie oft Spel vanden bekeerden Coopman..., Antwerpen, Niclaes Mollijns, 1583.

JOHANN STRICKER, *De Düdesche Schlömer*, 1584.

-Werd opnieuw uitgegeven door J. BOLTE (1889).

HUGO VON HOFMANNSTHAL, *Jedermann, Das Spiel vom Sterben des reichen Mannes*, Berlin 1911; opgenomen in *Hugo von Hofmannsthal, Gesammelte Werke in Einzelausgaben*. Herausgegeben von Herbert STEINER. *Dramen III*, Frankfurt a.M. 1969, blz. 7 e.v.

P. THUYSBAERT, *Elckerlyc ou Chacun de nous, Mystère liturgique et allégorique en un acte, adapté du vieux flamand*, Paris 1927.

Everyman, A Dutch morality play of the XVth. century translated into English, Maastricht 1929.

H. VAN OVERBEKE, *Elckerlijc, Spel van God en Mensch, van het leven en sterven van iedereen*, Kortrijk 1930.

De Spiegel van Zaoligheid vaan Ederein, wie Ederein werd opgerope um God rekensjap te geve, Ooet 't Middel-Nederlands euvergezat in 't Mastreechs door H. LOONTJES, mèt e 'Voorwoord' vaan H.H. KNIPPENBERG, Eindhoven 1946.

Der Spiegel der Seligkeit von Jedermann, in *Jedermann, Lancelot und Sanderein, Mariechen von Nymwegen. Altflämische Spiele nach dem Urtext neu erstellt von W. CORDAN (= Bibliotheca*

Flandrica), Düsseldorf - Köln z.j. [1950], blz. 5 e.v.

PETRUS VAN DIEST, *Elckerlyc. Everyman. Moralité du XVme siècle, 15th Century Morality*. Adaptation moderne et française de HERMAN TEIRLINCK. English Adaptation by JOHN ALLEN (= *Le Théâtre Belge* 1), Bruxelles z.j. [1955].

Vom Sterben des reichen Mannes. Die Dramen von Everyman, Homulus, Hecastus und dem Kauffmann. Nach Drucken des 16. Jahrhunderts übersetzt, herausgegeben und eingeleitet von Helmut WIEMKEN, Berlin - Darmstadt - Wien, (1965).

The Mirror of Salvation A Moral Play of Everyman c. 1490 translated from the Dutch by Adriaan J. BARNOUW (= *Bibliotheca Neerlandica extra Muros*, II), The Hague 1971.

Enhver av Pieter van Diest, vertaald in het Noors door Aase-Marie Nesse, in *Tre spil om enhver*. Gjendiktning av Georgius Macropedius - Pieter VAN DIEST - Hugo ON HOFMANNSTHAL, (met inleiding van K. LANGVIK-JOHANNESSEN), Oslo 1978.

C. Studien

H. ADOLF, *From Everyman and Elckerlijc to Kafka*, in *Comparative Literature*, 9 (1957), blz. 204 e.v.

O. VAN AUDENHAEGE, *Over 'Elckerlyc'*, Diest 1931.

Th. AUSEMS, *Elckerlijc's auteur*, in *Dr. L. Reypens-Album*, Antwerpen 1964, blz. 37 e.v.

Th. AUSEMS, *Elckerlijc's première*, in *Ons geestelijk Erf*, 38 (1964), blz. 393 e.v.

Th. W. BEST, *Heralds of death in Dutch and German Everyman plays*, in *Neophilologus*, 65 (1981), blz. 397 e.v.

A. BORGUET, *Is 'Het Dal sonder wederkeeren' de bron van 'Elckerlijc'?*, in *N.Tg.*, 35 (1941), blz. 326 e.v.

A. BURSSSENS, *Een nieuwe Nederlandse bron van 'Elckerlijc'*, in *Paginae Bibliographicae*, 1 (1926), blz. 306 e.v.

L. DEBAENE, *De Nederlandse Volksboeken. Ontstaan en geschiedenis van de Nederlandse prozaromans gedrukt tussen 1475 en 1500*, Antwerpen 1977², blz. 246.

J. D[ESCHAMPS], [over het *Elckerlijc*-handschrift] in *Bulletin van de Koninklijke Bibliotheek Albert I*, 14, nr 4 (10 april 1970), blz. 27 e.v.

J. D[ESCHAMPS], *Petrus Diesthemius, Den spieghel der salicheit van elckerlyc en andere rederijkersteksten*, in *Vijf jaar aanwin-*

- sten 1969-1973. Tentoonstelling georganiseerd in de Koninklijke Bibliotheek Albert I van 18 januari tot 1 maart 1975, Brussel 1975, blz. 141 e.v.
- J.B. DREWES, *Den Spieghel der Salicheit van Elckerlijc als allegorisch stuk*, in *Jaarboek van De Fonteine*, 1968, blz. 79 e.v.
- ANT. VAN DUINKERKEN, *De Stijl van Elckerlijc*, in *Dietsche Warande en Belfort*, 1968, blz. 252 e.v.; eveneens afzonderlijk verschenen, Zwolle 1968. (bespr. d. M.C.A. VAN DER HEIJDEN in *Raam*, nr 63 (maart 1970), blz. 57 e.v.; C. TINDEMANS in *Streven*, 22 (1969), blz. 875)
- H.J.E. ENDEPOLS, *Enige kanttekeningen bij Everyman, A comparative Study van H. De Vocht*, in *Roeping*, 25 (1948), blz. 150 e.v.
- D. Th. ENKLAAR, *Elckerlijc's testament*, in *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 17 (1940-1944), blz. 352 e.v.; eveneens in *Lezende in Buurmans Hof*, Zwolle 1956, blz. 59 e.v.
- M. FIFIELD, *The Community of Morality Plays*, in *The Drama in the Middle Ages. Comparative and Critical Essays*, New York 1982, blz. 286 e.v.
- M.J.M. DE HAAN, *Elckerlijc is niet iederéén*, in *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis. Nieuwe Serie*, 56 (1975-1976), blz. 286 e.v.
- A. HEGMANS, *Elckerlijc, vs. 317*, in *V.M.A.*, 1937, blz. 423 e.v.
- Eug. VAN DER HEIJDEN, *Een moeilijke plaats uit Elckerlijc en de enscenering als basis voor de verklaring*, in *Spiegel der Letteren*, 6 (1962-1963), blz. 216 e.v.
- M. VAN HELLEPUTTE, *A propos de l'influence d'Elckerlijc en Allemagne*, in *Tijdschrift voor Levende Talen*, 28 (1962), blz. 410 e.v.
- O. HENDRIKS, A.A., *Everyman en Elckerlyc*, in *Roeping*, 25 (1948), blz. 44 e.v.
- B.H.D. HERMESDORF, *De vijf zinnen*, in *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 21 (1953), blz. 320 e.v.; eveneens in *Recht en Taal te Hoofde*, Zwolle 1955, blz. 287 e.v.
- Th. DE JAGHER, *De dichter van Elckerlyc is Anthonis de Roovere*, in *Roeping*, 21 (1943), blz. 117 e.v.
- G. KALFF, *Elckerlijc, Homulus, Hekastus, Every-Man*, in *T.N.T.L.*, 9 (1890), blz. 12 e.v.
- G. KAZEMIER, *Elckerlijc, het Dal sonder Wederkeeren, en de mystiek*, in *N.Tg.*, 34 (1940), blz. 87 e.v.; blz. 116 e.v.
- G. KAZEMIER, *Elckerlijc en het Dal sonder Wederkeeren*, in *N.Tg.*, 36 (1942), blz. 34 e.v.

- A.G.H. KERCKHOFFS, *Waer is sij sculdich te gaen?*, in *Spiegel der Letteren*, 14 (1972), blz. 155 e.v.
- G.P.M. KNUVELDER, *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*, DI I, 's-Hertogenbosch 1970, 5de, geheel herziene druk, blz. 393 e.v.
- K. LANGVIK-JOHANNESSEN, *Det sceniske spill om tenkesett eller fra 'Elckerlijc' til Hofmannsthals 'Jedermann'*, in *Intuisjon og erkjennelse*. Til Johan Fredrik Bjelke paa sekstiaarsdagen 31. januar 1976, Oslo 1976, blz. 11 e.v.; eveneens in *Kristent Drama*, 10, nr. 2.
- H. LOGEMAN, *Elckerlyc, Everyman. De vraag naar de prioriteit opnieuw onderzocht* (= *Université de Gand, Recueil de travaux publiés par la Faculté de Philosophie et Lettres*, fasc. 28), Gand 1902.
- H. LOGEMAN, *Elckerlijc* (naar aanleiding van de plaat van Ch. Doudelet), in *De Vlaamsche School*, 1901, blz. 65 e.v.
- J.J. MAK, *Elckerlyc en Everyman*, in *T.N.T.L.*, 67 (1949), blz. 24 e.v.; eveneens in *Uyt Ionsten Versaemt*, Zwolle 1957, blz. 49 e.v.
- J.J. MAK, *Indrukken van de Elckerlyc-opvoering te Delft*, in *De Vlaamse Gids*, 34 (1950), blz. 633 e.v.; eveneens in *Uyt Ionsten Versaemt*, blz. 74 e.v.
- J.J. MAK, *Nieuw licht over de dichter van Elckerlyc*, in *N.Tg.*, 44 (1951), blz. 329; eveneens in *Uyt Ionsten Versaemt*, blz. 69 e.v.
- J.J. MAK, *Nogmaals de dichter van Elckerlyc*, in *N.Tg.*, 46 (1953), blz. 108 e.v.; eveneens in *Uyt Ionsten Versaemt*, blz. 71 e.v.
- J.M. MANLY, *Elckerlijc-Everyman: The Question of Priority*, in *Modern Philology*, 8 (1910-1911), blz. 269 e.v.
- P. M[AXIMILIANUS], *Het Slot van Elckerlyc*, in *T.T.L.*, 11 (1923), blz. 227 e.v.
- P. MAXIMILIANUS, *Het Roeyken in Elckerlyc*, (v. 749), in *T.T.L.*, 14 (1926), blz. 1 e.v.
- P. MAXIMILIANUS, *Nog eens het 'Roeyken' in Elckerlyc*, (v. 749), in *T.T.L.*, 15 (1927), blz. 215 e.v.
- P. MAXIMILIANUS, *Bij twee teksten van Elckerlyc*, in *N.Tg.*, 57 (1964), blz. 165 e.v.
- L.C. MICHELS, *Elckerlijc*, in *Handelingen van het 14de Nederlandsche Philologen-Congres*, Groningen 1931, blz. 47 e.v.; eveneens in *Filologische Opstellen 1*, Zwolle 1957, blz. 119 e.v.
- L.C. MICHELS, *Kanttekeningen bij de Spieghel der Menscheliker*

- Behoudenisse*, in *V.M.A.*, 1950, blz. 171 e.v.; eveneens in *Filologische Opstellen* 1, blz. 58 e.v.
- J. VAN MIERLO S.J., *De Dichter van Elckerlijc*, in *V.M.A.*, 1940, blz. 229 e.v.
- J. VAN MIERLO S.J., *Antonis de Roovere, de dichter van Elckerlijc?* in *V.M.A.*, 1943, blz. 251 e.v.
- J. VAN MIERLO S.J., *De Prioriteit van Elckerlijc tegenover Everyman gehandhaafd* (= *Kon. Vlaamse Academie voor Taalen Letterkunde*, 3de Reeks, 27), Turnhout 1948. (bespr. d. H.J.E. ENDEPOLS in *Leuvense Bijdragen*, 38 (1948), Bijblad, blz. 50 e.v.)
- J. VAN MIERLO S.J., *Elckerlijc. Nieuwe bijdragen met geëmendeerde uitgave* (= *Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 3de Reeks, 29), Turnhout 1949. (bespr. d. C.G.N. DE VOOYS in *N.Tg.*, 42 (1949), blz. 215 e.v.)
- J. VAN MIERLO S.J., *Sprokkelingen op het gebied der Middelnederlandse Poëzie*, Gent 1950, blz. 22 e.v.
- J. VAN MIERLO S.J., *Uit de Critische School* (= *Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*), Gent z.j. [1950], blz. 22 e.v.
- J. VAN MIERLO S.J., *Petrus Diesthemius...*, in *V.M.A.*, 1952, blz. 267 e.v.
- J. VAN MIERLO S.J., *Petrus Dorlandus Diesthemius de dichter van Elckerlijc*, in *Ons Geestelijk Erf*, 27 (1953), blz. 89 e.v. (met naschrift van H.J.J. SCHOLTENS).
- J. VAN MIERLO S.J., *Bij de laatste uitgaven van Elckerlijc*, in *V.M.A.*, 1956, blz. 91 e.v.
- J.W. MULLER, *Over Elckerlijc. Tekstcritische en exegetische aantekeningen*, in *V.M.A.*, 1935, blz. 283 e.v.
- J.J. PARKER, *The development of the Everyman drama from Elckerlyc to Hofmannsthal's Jedermann*, Doetinchem 1970. (bespr. d. J.B. DREWES in *N.Tg.*, 68 (1975), blz. 324 e.v.)
- L. PEETERS, *Elckerlijc's roeyken*, in *T.N.T.L.*, 76 (1959), blz. 228 e.v.
- R.A. POTTER, *Morality Play and Spel van Sinne. What Are the Connections?*, in *Dutch Crossing. A Journal for Students of Dutch*, 22 (The Medieval Drama of the Low Countries) (1984), blz. 5 e.v.
- JAN PRITCHARD, *On translating 'elckerlijc' then and now*, in *Dutch Crossing*, 22 (1984), blz. 38 e.v.
- K.H. DE RAAF, *Nogmaals een en ander over de verhouding van Den Spyeghel der Salicheyt van Elckerlijc tot The Somonyng of*

- Everyman*, in *T.N.T.L.*, 22 (1903), blz. 241 e.v.
- G. RIJLAARSDAM, *Elckerlijc-Everyman*, in *Meta*10 (1975-1976) 3 (dec. 1975; Elckerlijc-nummer), blz. 10 e.v.
- A.J. SCHNEIDERS, *Onze klassiek de 'Elckerlijc'*, in *Levende Talen*, 94 (1937), blz. 105 e.v.
- H.J.J. SCHOLTENS, *De Kartuizer Pieter Dorlant*, in *Ons Geestelijk Erf*, 9 (1935), blz. 190 e.v.
- H.J.J. SCHOLTENS, *De litteraire nalatenschap van de Kartuzers in de Nederlanden*, in *Ons Geestelijk Erf*, 25 (1951), blz. 9 e.v.
- H.J.J. SCHOLTENS, *De Kartuizer Petrus Dorlant en de Elckerlijc-problemen*, in *Ons Geestelijk Erf*, 26 (1952), blz. 281 e.v.
- Th. C. VAN STOCKUM, *Das Jedermann-Motiv und das Motiv des verlorenen Sohnes im niederländischen und im niederdeutschen Drama* (= *Mededelingen der Kon. Ned. Akad. van Wet., Afd. Lett. Nieuwe Reeks* 21 N° 7), Amsterdam 1958.
- H. TEIRLINCK, *Over zuivere Dramatiek, naar aanleiding van Elckerlyc*, in *V.M.A.*, 1931, blz. 1297 e.v., herdrukt in *Verzameld Werk IX* (1973), blz. 345 e.v.
- H. TEIRLINCK, *Elckerlyc*, in *100 Groote Vlamingen*, Antwerpen 1941, blz. 71 e.v.
- H. TEIRLINCK, *Elckerlyc*, in *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, 3 (1949), blz. 1338 e.v.
- E.R. TIGG, *Is Elckerlijc Prior to Everyman?* in *Journal of English and Germanic Philology*, 1939, blz. 568 e.v.; eveneens in *Neophilologus*, 26 (1941), blz. 121 e.v.
- J.-M. VALENTIN, *Aux origines du théâtre néo-Latin de la réforme catholique: l'Euripus (1549) de Livinus Brechtus*, in *Humanistica Lovaniensia*, 21 (1972), blz. 81 e.v.
- J. VANDERHEIJDEN, *Het Thema en de Uitbeelding van den Dood...* (= *Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 6de Reeks, 47), Gent z.j. [1930], blz. 191 e.v.
- B. VERSCHELDE, *Macropedius' Hecastus (1539), Ischyrius' Homulus (1536) en Elckerlijc*, in *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 37 (1983), blz. 235 e.v.
- F. VAN VINCKENROYE, *Handschrift 391 B van het Algemeen Rijksarchief te Brussel, een onbekend refrein en de dichter van Elckerlijc*, in *Handelingen van de Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 11 (1957), blz. 163 e.v.
- F. VAN VINCKENROYE, *Petrus Diest, Dekaan van de Facultas artium aan de Universiteit te Trier*, in *Leuvense Bijdragen*, 55

- (1966), blz. 161 e.v.
- H. DE VOCHT, *Everyman. A Comparative Study of Texts and Sources*, in *Materials for the Study of the Old English Drama* 20, Louvain 1947. (bespr. d. J. VAN MIERLO S.J. in *Dietsche Warande en Belfort*, 1948, blz. 304 e.v. en R.W. ZANDVOORT in *The Review of English Studies*, 25 (1949), blz. 66 e.v.)
- C.G.N. DE VOOYS, *Elckerlijc en Everyman*, in *N.Tg.*, 41 (1948), blz. 115 e.v.
- R. VOS, *Het motief van Elckerlijc van Chinese oorsprong?* in *N.Tg.*, 56 (1963), blz. 165 e.v.
- R. VOS, *De Elckerlijc en Willem van Hildegasberch*, in *N.Tg.*, 58 (1965), blz. 314 e.v.; blz. 376 e.v.
- R. VOS, *Is Petrus Dorlandus de auteur van de Elckerlijc*, in *Ons Geestelijk Erf*, 39 (1965), blz. 408 e.v. (met een Naschrift van Th. AUSEMS, blz. 426 e.v.)
- R. VOS, *Over de betekenis van enkele allegorische figuren in de Elckerlijc*, in *Spiegel der Letteren*, 9 (1965-1966), blz. 1 e.v.
- R. VOS, *De Elckerlijc als allegorisch spel; De structuur van de Elckerlijc; De datering van de Elckerlijc*, in *Spiegel der Letteren*, 9 (1965-1966), blz. 81 e.v.
- R. VOS, *Elckerlijc-Everyman - Homulus - Der sünden Loin ist der Toid*, in *T.N.T.L.*, 82 (1966), blz. 129 e.v.
- R. VOS, *De leeftijd van Elckerlijc*, in *N.Tg.*, 59 (1966), blz. 180 e.v.
- R. VOS, *De Elckerlijc en een Joodse parabel*, in *N.Tg.*, 59 (1966), blz. 363 e.v.
- R. VOS, *De vijf sinnen in middelnederlandse en retorische teksten*, in *Leuvense Bijdragen*, 55 (1966), blz. 143 e.v.
- R. VOS, *Gemeenplaatsen rondom de priester in de Elckerlijc, bij Jan van Boendale, Anthonis de Roovere en Cornelis Everaert*, in *Ons Geestelijk Erf*, 40 (1966), blz. 407 e.v.
- R. VOS, *Tijd, plaats en handeling in de Elckerlijc*, in *Spiegel der Letteren*, 10 (1966-1967), blz. 58 e.v.
- R. VOS, *De volgorde van de eerste helpers in de Elckerlijc*, in *N.Tg.*, 74 (1981), blz. 166 e.v.
- R. VOS, *De Elckerlijc en Die eerste Bliscap van Maria*, in *N.Tg.*, 77 (1984), blz. 481 e.v.
- M.O'C. WALSH, *Der Ackermann aus Böhmen and Elckerlijc*, in *European Context. Studies in the history and literature of the Netherlands presented to Theodoor Weevers*, Cambridge 1971, blz. 52 e.v.

Zr. H. VAN DE WIJNPERSSE, *Elckerlijc's Roeyken*, in *N.Tg.*, 20 (1926), blz. 258 e.v.

L. WILLEMS, *Elckerlyc-Studiën*, 's-Gravenhage 1934; bevat bijdragen opgenomen in *V.M.A.*, 1931, 1932, 1933. (bespr. d. K.H. DE RAAF in *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 12 oktober 1934; J.W. MULLER in *Museum*, 42 (1935), kol. 121 e.v. en P. MAXIMILIANUS in *T.T.L.*, 24 (1936), blz. 86 e.v.)

F.A. WOOD, *Elckerlijc-Everyman: the Question of Priority*, in *Modern Philology*, 8 (1910-1911), blz. 279 e.v. (bespr. d. K.H. DE RAAF in *Museum*, 18 (1911), kol. 371 e.v.)

R.W. ZANDVOORT, *Elckerlijc-Everyman*, in *English Studies*, 23 (1941), blz. 1 e.v.

R.W. ZANDVOORT, *Everyman-Elckerlyc*, in *Etudes Anglaises*, 6 (1953), blz. 1 e.v.; eveneens in *Collected Papers*, Groningen 1954, blz. 33 e.v.

Den Spyeghel der Salicheyt van Elckerlijc

Hoe dat elckerlijc mensche wert ghedaecht Gode rekeninghe te doen

*

Hier beghint een schoon boecxken ghemaect in den maniere van eenen speele ofte esbatemente op elckerlijc mensche Ende inden eersten spreeckt God almachtich aldus:

- Ick sie boven uut mijnen throne¹
 Dat al dat is int smenschen persone²
 Leeft uut vresen, onbekent.³
 Oec sie ic tvole also verblent
 5 In sonden, si en kennen mi niet voer God.⁵
 Opten aertschen scat sijn si versot.
 Dien hebben si voer Gode vercoren⁷
 Ende mi vergheten, die hier te voren
 Die doot heb geleden doer tsmenschen profijt.⁹
 10 Och, hovaerdie, ghiericheyt ende nijt¹⁰
 Metten .vij. dootsonden vermoghen,¹¹
 Hoe sidi ter werelt nu voert ghetoghen.¹²
 Want mits den .vij. dootsonden gemeen¹³
 Es op ghedaen myn wrake; des ick in ween¹⁴

*

- Titel L. esbamente; B. batimente; H. esbatemente*
10 L. houaerdie die ghiericheyt; B., H. en P. houerdie ghiericheit
12 L. ghetoghe; B., H. en P. getog(h)en
13 B., en L. der; P. de; zie K.H. DE RAAF, blz. 32.
14 P. myn wrake; komt niet voor in B., H. en L.
- 1 *throne* Hemel
 2 *al dat is int smenschen persone* al wat mens is
 3 *uut vresen* buiten vrees (voor God); zie ook vers 60 *onbekent* verblind, in zonden verhard
 5 *si en kennen mi niet voer God* dat zij mij niet als God erkennen
 7 *voer Gode* boven God
 9 *doer tsmenschen profijt* ter wille van het voordeel van de mens
 10 *ghiericheyt* hebzucht *nijt* afgunst
 11 Machtig onder de zeven hoofdzonden. Deze zijn volgens Jan De Weert, *Nieuwe Doctrinael of Spieghel van Sonden*, vers 159 e.v.: 'hoverde, nijt, ghiericheit, traechheit, luxurie, gulsicheit, gramschap'. Zie ook J.B. DREWES, in *Jaarboek van De Fonteine*, 1968, blz. 97 e.v.
 12 *voert ghetoghen* er op vooruitgegaan
 13 *Want* wegens de zeven hoofdzonden samen
 14 *Es op ghedaen myn wrake* is mijn wraak ontketend (= opengedaan) *des* daarom

- *
 15 Ben seker met alder hemelscher scaren.
 Dye .vij. duechden, dye machtich waren,
 Sijn alle verdreven ende verjaecht;
 Want donnosel heeft mij seer gheclaecht.¹⁸
 Eleckerlijc leeft nu buyten sorghen;
 20 Nochtan en weten si ghenen morghen.²⁰
 Ick sie wel, hoe ic tvolc meer spare,
 Hoet meer arghert van jare te jare.²²
 Al dat op wast arghert voert.²³
 Daer om wil ic nu, alst behoert,
 25 Rekeninghe van Elckerlijc ontfaen.²⁵
 Want liet ic dye werelt dus langhe staen²⁶
 In desen leven, in deser tempeesten,²⁷
 Tvolc souden werden argher dan beesten
 Ende souden noch deen den anderen eten.
 30 Mijn puer ghelove is al vergheten,
 Dat ic hem selven gheboot te houden;
 Het cranct, het dwijnt, het staet te couden,³²
 Daer ic so minlijc om sterf die doot,³³
 Ontsculdich, sonder bedwanc oft noot,³⁴
 35 Om dat ick hoepte dat si bi desen³⁵
 Mijnder eeuwigher glorien ghebrukich souden wesen,³⁶
 Daer icse seer toe hadde vercoren.³⁷
 Nu vinde ick dattet als is verloren.³⁸

- *
 24 L. en H. *als*; B. en P. *alst*
 31 L. en H. *seluen*; B. en P. *selue*
 32 L. *brant*
 18 Want de onschuldige (mens) heeft zich hierover bij mij ten zeerste beklaagd
 20 Toch zijn zij niet zeker van de dag van morgen
 22 *arghert* erger wordt
 23 *Al dat op wast* alles wat opgroeit
 25 Rekening van 'Elckerlijc' (= iedereen) ontvangen (over zijn daden)
 26 *dus* in een dergelijke toestand
 27 *leven* levenswijze *tempeesten* stormen (van de hartstochten)
 32 Het verzwakt, het verdwijnt, het wordt koud
 33 Waar ik zo liefderijk de dood voor gestorven ben
 34 *sonder bedwanc oft noot* vrijwillig en ongedwongen
 35 *bi desen* hierdoor
 36 *ghebrukich souden wesen* zouden genieten
 37 Waarvoor ik ze met nadruk had voorbestemd
 38 *als* alles

*

- Dat icse so costelic hadde ghemeent.³⁹
 40 Hoe menich goet ic hem vry heb verleent⁴⁰
 Uut mijnder ontfermherticheydens tresoor,
 Dat hem recht toe hoort; nochtans sijnse soe door⁴²
 Ende verblent int aertsche goet.
 Als dat justicie wercken moet⁴⁴
 45 Aen Elckerlijc die leeft so onvervaert.

Waer sidi, mijn Doot, die niemant en spaert!
 Coemt hier! hoort wat ic u sal vermonden.⁴⁷

Die doot

Tuwen beveele in allen stonden,
 Almachtich God, segt U beheet.⁴⁹

God spreect

- 50 Gaet hene tot Elckerlijc ghereet⁵⁰
 Ende segt hem van mijnen tweghen saen⁵¹
 Dat hi een pelgrimagie moet gaen⁵²
 Die niemant ter werelt en mach verbi⁵³
 Ende dat hi rekeninghe come doen mi
 55 Sonder vertrec: dats mijn ghebot.⁵⁵

Die doot

Het wert ghedaen, almachtich God.⁵⁶
 Ick wil ter werelt gaen regneren.⁵⁷
 Oeck sal ic rasschelijc, sonder cesserer,⁵⁸

*

- 45 L. *elcktrlijc*
 46 L. *enspaert*
 39 Dat ik ze bemind had tot zulk een prijs
 40 Over hoe menig goed heb ik hun de vrije beschikking gegeven
 42 *Dat hem recht toe hoort* dat hun rechtmatig toekomt *door* dwaas
 44 Dat het recht zijn loop moet hebben
 47 *vermonden* zeggen
 49 *beheet* bevel
 50 *ghereet* terstond
 51 *saen* dadelijk
 52 Dat hij op een bedevaart moet gaan
 53 Die niemand ter wereld kan nalaten
 55 *Sonder vertrec* zonder uitstel
 56 *wert* wordt
 57 *regneren* mijn gezag laten gelden
 58 *rasschelijc* snel *sonder cesserer* zonder dralen

*

Tot Elckerlijc gaen: hi leeft so beestelic
 60 Buten Gods vrees ende alte vleeslick;
 Voer God aenbidt hi deertsche goet,⁶¹
 Daer hy deeuwighe vreuchde om derven moet;
 Daer wil ic tot hem gaen met snellen keere.⁶³

Hi coemt hier gaende; help, God Heere!
 65 Hoe luttel vermoet hi op mijn comen!⁶⁵
 Ay, Elckerlijc, u wert saen benomen
 Dat ghi houden waent seer vast.
 Ghi sult staen tot swaren last⁶⁸
 Voor Gode almachtich ende buten seghe.⁶⁹

70 Elckerlijc, waer sisi op weghe⁷⁰
 Dus moey? hebdi al Gods vergheten?⁷¹

Elckerlijc

Waerbi vraechdijs?

Die doot

Dit suldi wel weten,⁷²
 Wilt na mi hooren te desen stonden.
 Naerstich bin ic aen u ghesonden⁷⁴
 75 Van Gode uut des Hemels pleyn.

Elckerlijc

Aen my ghesonden?

* 60 L. en H. *vreeslic(k)*; P. *vreeselijck*; zie H. LOGEMAN, *Elckerlyc-Everyman...*, blz. 38.

62 Dit vers ontbreekt in B., H. en L.

61 *Voer God* boven God

63 *Spoedig* zal ik daar tot hem gaan

65 *Hoe weinig* verwacht hij mijn komst

68 *tot swaren last* met zware last

69 *buten seghe* in ellende

70 *waer sisi op weghe* waar gaat ge heen

71 *Dus moey* zo mooi (gekleed)

72 *Waerbi vraechdijs* waarom vraagt gij dat *weten* horen, vernemen

74 *naerstich* dringend

*

Die doot

Jae ick, certeyn!
 Al hebdi Sijns vergheten, alst blijct,
 Hi peynst wel om u in Sijn rijck,
 Alsoe ick u sal voer oghen legghen.⁷⁹

Elckerlijc

80 Wat begheert God van my?

Die doot

Dat sal ick di segghen:
 Rekeninghe wilt Hi van u ontfaen
 Sonder eenich verdrach.

Elckerlijc

Hoe sal ic dat verstaen?⁸²
 Rekeninghe? wat salt bedieden?⁸³

Die doot

Al ghevet u vreemt, het moet gheschieden.⁸⁴
 85 Oec moetti aen nemen sonder verdrach⁸⁵
 Een pelgrimagie, die niemant en mach
 Weder keeren in gheender manieren.
 Brengt u gheschriften ende u pampieren
 Met u ende oversietse bedachtich;⁸⁹
 90 Want ghi moet voer God almachtich
 Rekeninghe doen, des seker sijt,⁹¹
 Ende hoe ghi bestaet hebt uwen tijt,⁹²
 Van uwen wercken, goet ende quaet.

* 83 L. *bedien*; B., H. en P. *bedieden*

89 L. *onersietste*

79 *voer oghen legghen* duidelijk maken, verklaren

82 *verdrach* uitstel

83 *bedieden* betekenen

84 *Al ghevet u vreemt* al lijkt het u zonderling

85 *aen nemen* ondernemen

89 *bedachtich* aandachtig

91 *des seker sijt* wees hier zeker van

92 *bestaet* besteed

*

Oeck en hoort hier gheen verlaet⁹⁴
 95 Van dien; als nu het moet gheschien.

Elckerlijc

Daer op ben ic nu al qualic versien,⁹⁶
 Rekeninghe te doen voer Gode bloot.⁹⁷
 Wie bistu bode?

Die doot

Ick ben die Doot.
 Elckerlijc sal bi Gods beveele doen rekeninghe mi.

Elckerlijc

100 Och, Doot, sidi mi soe bi,¹⁰⁰
 Als icker alder minst op moede.¹⁰¹
 Doot, wildi van mi hebben goede!¹⁰²
 Duysent pont sal ic u gheven
 Op dat ic behouden mach mijn leven
 105 Ende doet mi een verdrach van desen.¹⁰⁵

Die doot

Elckerlijc, dat en mach niet wesen.
 Ick en aensie goet, schat noch have;¹⁰⁷

*

94 H. en L. *Van dien als nv het moet wesen / Ende oec het moet nv gheschien;*
 B. *Van dien als nu het moet wesen;* P. *Van dien nu het wesen moet;* zie: J. VAN MIERLO, blz.
 50
 98 B., H. en L. *Ick ben die doot die niemant en spaert / M(a)er elkerlic sal bi / Gods beuele*
rekeninghe doen (H. en L. *doen rekening(h)e my*)
 P. *Ick ben die doot / Daer elckerlyck sal by / Godts beuele rekeninghe doen my.*
 102 L. *wi*
 105 B., H. en P. *mi een;* komt niet voor in L.

94 *verlaet* uitstel

96 *versien* voorbereid

97 *voer Gode bloot* alleen voor God

100 *bi* nabij

101 Als ik het allerminst verwachtte

102 *goede* bezittingen

105 En stel mij hiervan vrij (zie ook vers 82)

107 *aensie* neem in aanmerking

*

- Paeus, hertoghe, coninc noch grave
 En spare ic niet nae Gods ghebieden.
 110 Waer ic met schatte te vermieden,¹¹⁰
 Ick creghe wel alder werelt goet.
 Nu houtet al met mi den voet.¹¹²
 Oec en gheve ic uutstel noch verdrach.

Elckerlijc

- Allendich, arm katijf, o wach!¹¹⁴
 115 Nu en weet ick mijns selfs ghenen raet¹¹⁵
 Van rekeninghe te doen: mijn staet¹¹⁶
 Es so verwerret ende so beslet,¹¹⁷
 Ic en sier gheen mouwen toe gheset,¹¹⁸
 So is mijn herte om desen in vaer.
 120 Och mocht ic noch leven .xij. jaer,
 So soudic mijn ghescrifte exponeren¹²¹
 Ende oversien; wilt doch cessen
 Als nu, lieve Doot, van wraken,¹²³
 Tot dat ic versien bin op die saken.
 125 Dat bid ic u doer Gods ontfermen.¹²⁵

Die doot

U en mach baten smeken oft kermen.
 Dus siet wat u staet te beghinnen.

*

- 109 L. ghedien; B., H. en P. g(h)ebieden*
110 B., H., L. en P. verle(e)den; zie K.H. DE RAAF, blz. 36.
116 B., H., L. en P. pampier; zie K.H. DE RAAF, blz. 36.
125 L. bid en u ontbr.; B. en H. bid ic v; P. biddick v.
- 110 *vermieden* om te kopen
 112 Nu voert iedereen met mij de (doden)dans uit; nu is iedereen aan mij onderworpen
 114 *katijf* ongelukkige, rampzalige
 115 Nu zie ik voor mijzelf geen middel om er aan te ontkomen
 116 *staet* lijst, inventaris
 117 *verwerret* in slechte staat, gehavend *beslet* verward
 118 Ik zie geen middel om het in orde te brengen
 121 *exponeren* uitleggen, verklaren
 123 *Als nu* nu *wrake* vergelding
 125 *doer Gods ontfermen* om wille van Gods barmhartigheid

*

ElckerlijcLieve Doot, een sake doet mi bekinnen.¹²⁸Al yst dat ic dese vaert moet aengaen,¹²⁹

- 130 Soudic niet moghen wederkeeren saen,
Als ic mijn rekeninghe hadde ghestelt?¹³¹

Die doot

Neen ghi, nemmermeer!

ElckerlijcAlmoghende Gods ghewelt!¹³²

Wilt mijns ontfermen in deser noot!

En soudic niemant, cleyn noch groot,

- 135 Daer moghen leyden, had ict te doene?¹³⁵

Die doot

Jae ghi, waer yemant so koene

Dat hi die vaert met u bestonde.¹³⁷

Spoet u, want God, die alle gronde

Doersiet met Sinen godliken oghen,

- 140 Begheert dat ghi voer Hem coemt toghen¹⁴⁰

U rekeninghe van dat ghi hebt bedreven.

Wat meendi, dat u hier is ghegheven¹⁴²

Tleven op daerde ende tijtlic goet?

Elckerlijc

Ay lazen, dat waendick!

*

*128 H. en L. bekennen; P. bekinnen*128 *bekinnen* vernemen129 *dese vaert moet aengaen* deze tocht moet ondernemen131 *ghestelt* geregeld132 *Almoghende Gods ghewelt* Macht van de Almogende God135 *leyden meenemen had ict te doene* kon ik het klaarspelen137 *bestonde* zou wagen140 *toghen* tonen142 *ghegheven* gegeven in volle eigendom; het is slechts 'gheleent': zie nl. vers 304; vers 396-7.

*

Die doot

- Hoe sidi aldus onvroet,
 145 Elckerlijc, daer ghi hebt vijf sinnen,¹⁴⁵
 Dat ghi soe onsuver sijt van binnen
 Ende ic so haestelijc come onversien.¹⁴⁷

Elckerlijc

- Allendich katijf! waer sal ic vlien,
 Dat ic af quame deser groter sorghen.
 150 Lieve Doot, verdraghet mi tot morghen,¹⁵⁰
 Dat ic mi bespreken mach van desen.¹⁵¹

Die doot

- Dat en wil ic niet consenterende wesen¹⁵²
 Noch en doe icx niet in gheender tijt;
 Ick slae den sulcken ter stont int crijt¹⁵⁴
 155 Sonder voer raet, met eenen slach.¹⁵⁵
 Aldus bereyt u in desen dach.¹⁵⁶
 Ick wil uut uwen oghen vertrecken.
 Siet dat ghi u naerstelic gaet betrecken¹⁵⁸
 Te segghen: nu coemt den dach
 160 Die Elckerlijc niet voer bi en mach.

Elckerlijc

- Ay, Elckerlijc, wat dede ic ye gheboren!¹⁶¹
 Ick sie mijn leven al verloren,
 Nu ic doen moet dese langhe vaert,

*

- 146 H. en L. sinnen; P. binnen*
152 H. en L. consenteren in desen; P. consenterende wesen
 145 *daer ghi hebt vijf sinnen* terwijl ge toch vijf zinnen (= verstand) hebt
 147 *onversien* onverwachts
 150 *verdraghet mi* geef mij uitstel
 151 Dat ik me hierover kan beraden
 152 *consenterende wesen* toestaan
 154 Ik daag iedereen onmiddellijk uit tot een tweegevecht
 155 *Sonder voer raet* zonder voorafgaande waarschuwing
 156 *in desen dach* nog vandaag
 158 Zie dat gij er in ernst toe overgaat
 161 *wat dede ic ye gheboren* waarom werd ik ooit geboren

*

- Daer ic so qualic teghen ben bewaert.¹⁶⁴
 165 Ic en hebbe noyt goet bedreven,
 Aldus heb ic seer luttel ghescreven.
 Hoe sal ic mi excuseren int claer?
 Ey lacen, ic woude dat ic nu niet en waer!
 Dat waer mijnder sielen groot toeverlaet.
 170 Waer mach ic nu soecken troost of raet?
 God die Heere, die alle dinc voersiet,
 Dat ic veel claghe, ten helpt niet.
 Den tijt gaet verre, tes nae noene.¹⁷³
 Ay lasen, wat staet mi nu te doene!
 175 Wien mocht ic claghen dese sake?
 Laet sien, oft ic mijn Gheselschap sprake¹⁷⁶
 Ende leyde hem te voren om mede te gane.¹⁷⁷
 Soudt hijt mi ontseggen? neen hi, ick wane.
 Wi hebben ter werelt in onsen daghen
 180 So groten vrientscap tsamen gedraghen;
 Want ic betrou hem alder duecht.¹⁸¹
 Ick sien, des bin ic rechts verhuecht.¹⁸²
 Oec wil ic hem toe spreken sonder verdrach.

Goeden dach, Gheselschap!

Gheselschap

- Elckerlijc, goeden dach
 185 Moet u God gheven ende ghesonde!¹⁸⁵
 Hoe siedi dus deerlic? doet mi orconde:¹⁸⁶
 Hebdi yet sonderlings dat u let?¹⁸⁷

*

- 175 L. de se*
177 B., H., L. en P. trecken: zie K.H. DE RAAF, blz. 38.
181 L. betron
 164 Waartegen ik zo slecht bestand ben
 173 *tes nae noene* het is (al) na de middag
 176 *oft ic mijn Gheselschap sprake* als ik eens met mijn Gezelschap sprak
 177 *leyde hem te voren* stelde hem voor
 181 Daarom verwacht ik alle heil van hem
 182 *Ick sien* ik zie hem
 185 *ghesonde* gezondheid
 186 Wat ziet ge er bedrukt uit. Zeg het mij
 187 *yet sonderlings* iets bijzonders

*

Elckerlijc

Jae ick, Gheselschap.

Gheselschap

Achermen, hoe sidi dus ontset!¹⁸⁸

Lieve Elckerlijc, ontdectmi uwen noot.

190 Ic blive u bi tot in die doot,

Op goet gheselschap ende trou ghesworen!¹⁹¹

Elckerlijc

Ghi segt wel, Gheselschap. Want tes verloren!

Gheselschap

Ick moet al weten, u druc, u lijden.¹⁹³

Een mensche mocht druc uut u snijden!¹⁹⁴

195 Waer u mesdaen, ic helpt u wreken,¹⁹⁵

Al soudicker bliven doot ghesteken

Ende ict wiste te voren claer!

Elckerlijc

Danc hebt, Gheselschap.

Gheselschap

Ghenen danck een haer.¹⁹⁸

Daer by segt mi u doghen.¹⁹⁹

* 189 L. *mijnen moet*; H. *minen moet*; B. *uwen moet*; P. *uwen noot*

192 L. *Gghi*

L. *gheselcap*

L.H. en P. *Wat*; zie K. DE RAAF, blz. 39.

195 L., *wrekev*

197 L. *ick wiste te voren*; H. en P. *ict wiste te voren claer*

188 *hoe sidi dus ontset* waarom zijt gij zo ontsteld

191 Omwille van de goede vriendschap en de trouw die wij elkander hebben gezworen

193 *al* geheel en al, helemaal

194 Iemand zou wel droefheid uit u kunnen snijden, (zó vol zijt gij er van)

195 *ic helpt u wreken* ik zou het u helpen wreken

198 *Ghenen danck een haer* helemaal geen dank

199 *doghen* leed

*

Elckerlijc

- 200 Gheselle, oft ick u leyde voer oghen²⁰⁰
 Ende u dien last viel te swaer,
 Dan soude ic mi meer bedroeven daer.
 Maer ghi segt wel, God moets u lonen.

Gheselschap

Way, ic meynet, al sonder honen.²⁰⁴

Elckerlijc

- 205 Ic en vant noyt anders aen u dan trouwe.

Gheselschap

So en suldi oeck nemmermeer!

Elckerlijc

God loons u ende ons Vrouwe!²⁰⁶
 Gheselle, ghi hebt mi wat verhaecht.²⁰⁷

Gheselschap

Elckerlijc, en sijt niet versaecht.
 Ick gae met u, al waert in die helle.

Elckerlijc

- 210 Ghi spreec als een gheselle.
 Ic sal u dancken, als ic best kan.²¹¹

* 204 L. *meyne*; H. *meine*; P. *meent*; zie K.H. DE RAAF, blz. 40.
 205 H., L. en P. *Ghi segt wel bouen screue - Ic en vant...*; zie J.W. MULLER, blz. 320.
 207 H., L. en P. *verhuecht*; zie J. VAN MIERLO, blz. 58.
 200 *oft* indien
 204 *Way* wel; zie ook vers 308 *ic meynet* ik meen het
 206 *So en suldi oeck nemmermeer* dat zult gij ook nooit (anders bevinden)
 207 *verhaecht* versterkt
 211 *dancken* vergelden *als ic best kan* naar mijn beste vermogen

*

Gheselscap

Daer en is gheen dancken an.

Diet niet en dade in wercken aenschijn,²¹³

Hi en waer niet waert gheselle te sijn.

215 Daer om wilt mi uwen last ontdecken

Als ghetrouwe vrient.

ElckerlijcIck salt u vertrecken²¹⁶Hier nu, seker al sonder veysen.²¹⁷

Mi es bevolen dat ic moet reysen

Een grote vaert, hardt ende stranghe.²¹⁹220 Oec moet ic rekeninge doen bi bedwange²²⁰

Voer den hoochsten Coninc almachtich.

Nu bid ic u, dat ghi zijt bedachtich²²²

Mede te gaen, so ghi hebt beloeft.

GheselscapDats wel blikelijc...²²⁴225 Die ghelofte houdic van waerden.²²⁵

Mer soudic sulcken reyse aenvaerden

Om beden wille, mi souts verdrieten;²²⁷Ic soude van deser gheruchte verscieten.²²⁸

Mer doch willen wi dbeste doen

230 Ende ons beraden.

*

212 H. en L. *aen*; P. *an*

224 Dit vers is eveneens onvolledig in B., H. en P.

213 Die het niet door zijn daden liet blijken

216 *vertrecken* vertellen217 *al sonder veysen* in alle oprechtheid; in ernst219 *hardt ende stranghe* zwaar en pijnlijk220 *bi bedwange* gedwongen, tegen wil en dank222 *dat ghi zijt bedachtich* dat ge geneigd zijt224 *blikelijc* duidelijk

225 De belofte blijft voor mij geldig

227 *Om beden wille* om wille van een verzoek228 *gheruchte last verscieten* hevig schrikken

*

Elckerlijc

Och hoort doch dit sermoen!
 Seydi mi niet, had icx noot,²³¹
 Mede te gaen tot in die doot
 Oft in die helle, had ict begaert.²³³

Gheselschap

235 Dat soudic seker, maer sulc ghevaert²³⁴
 Es uut ghesteken, plat metten ronsten!²³⁵
 Om waer seggen, of wi die vaert begonsten,
 Wanneer souden wij weder comen na desen?

Elckerlijc

Daer en is gheen weder keeren.

Gheselschap

So en wil icker niet wesen.
 Wie heeft u die bootschap ghebracht?

Elckerlijc

240 Ay lazen, die Doot!

Gheselschap

Help, heylighe Gods cracht!
 Heeft die Doot gheweest die bode?
 Om al dat leven mach van Gode²⁴²
 En ghinc icker niet, mocht icx voerbi.²⁴³

* 232 B., H. en L. *tot inder hellen doot*; P. *tot in myn doot*; zie J.W. MULLER, blz. 322.

235 B., H. en L. *plats*; P. *plat*

240 L. *crachte*; B., H. en P. *cracht*

231 *Seydi* zeydet gij

233 *had ict begaert* indien ik het verlangd had

234 *ghevaert* tocht

235 *uut ghesteken* uitgesloten *plat metten ronsten* oprecht gesproken

242 Om wille van geen enkel levend schepsel

243 *mocht icx voerbi* indien ik het zou kunnen laten

*

Elckerlijc

Ghi seydet mi nochtans toe.

Gheselschap

Dat kenne ick vry.²⁴⁴

- 245 Waert te drincken een goet ghelaghe,
 Ick ghinc met u totten daghe,
 Oft waert ter kermissen buten der stede,
 Oft daer die schone vrouwen waren.

Elckerlijc

Daer ghingdi wel mede.

Waert altoos met ghenuechten te gaen, soe waerdi bereet.²⁴⁹

Gheselschap

- 250 Hier en wil ic niet mede, God weet!
 Maer woudi pelgrimagie gaen,
 Oft woudi yemant doot slaen,
 Ic hulpen ontslippen tot in die broock ende oec cloven ontween.²⁵³

Elckerlijc

Och dat is een sober bescheen!²⁵⁴

- 255 Gheselle, ghi wilt anders dan ick alst noot is.
 Gheselle, peyst om trouwe die groot is,
 Die wi deen den anderen over menich jaer²⁵⁷
 Belooft hebben.

Gheselschap

Trou hier, trou daer!

Ic en wilder niet aen, daer mede gesloten.²⁵⁹

* 257 B., H., L. en P. *Die wi deen den anderen belooft hebben / Ouer menich iaer*; zie J.W. MULLER, blz. 323.

244 *Dat kenne ick vry* dat wil ik gaarne erkennen

249 Was het er maar om te doen voor vermaak uit te gaan

253 *Ic hulpen ontslippen...* ik zou hem helpen tot op de broek uitschudden, of doorklieven tot in de broek; zie P. MAXIMILIANUS in *De Nieuwe Taalgids*, 57 (1964), blz. 165 e.v. *cloven ontween* in twee klieven

254 *een sober bescheen* een flauw antwoord

257 *over menich jaer* vele jaren geleden

259 *daer mede gesloten* daarmee uit

*

Elckerlijc

- 260 Noch bid ic, en hadt u niet verdrotten,²⁶⁰
 Doet mi uut gheleye, maect mi moet,²⁶¹
 Tot voer die poerte.

Gheselschap

- Tjacob! ic en sal niet eenen voet.²⁶²
 Mer haddi ter werelt noch ghebleven,
 Ick en hadde u nemmermeer begheven.
 265 Nu moet u Ons Lieve Here gheleyden.
 Ick wil van u scheidyden.

Elckerlijc

- Es dat ghescheyden
 Sonder omsien! ay lazen, jaet!
 Nu sien ic wel, tes cranck toeverlaet,
 Tgheselschap, alst coemt ter noot.
 270 Mer waer ic noch in weelden groot
 So soudtmen met mi lachen alteenen.²⁷¹
 Mer lazen! men wilt met mi niet weenen.
 Men seit: in voerspoot vintmen vrient
 Die ter noot niet zeer en dient.
 275 Een ander hem castie bi desen.²⁷⁵
 Waer wil ic nu troost soeckende wesen?
 Ic weet wel; aen mijn Vrient ende Maghe.
 Dien wil ic minen noot gaen claghen.
 Al is mi mijn Gheselschap af ghegaen,
 280 Si moeten mi doch ter noot bi staen.
 Want men doet int ghemeen ghewach²⁸¹
 Dattet bloet cruyppet, daert niet wel gaen en mach.
 Ic salt besoecken, op dat ic leve.²⁸³

*

- 260 L. *Nock*
 282 L. *nient*; B. *niet*; H. *nyet*; dit vers komt niet voor in P.
 260 *en hadt u niet verdrotten* indien het u niet onaangenaam zou zijn
 261 *maect mi moet* spreek mij moed in
 262 *Tjacob* bij Sint Jacob
 271 *alteenen* altijd
 275 Een ander neme hier een voorbeeld aan
 281 Het spreekwoord zegt
 283 *besoecken* beproeven

*

Waer sidi, vrienden ende maghe?

Maghe

Hier zijn wi, neve,
285 Tuwen ghebode stout ende koene.²⁸⁵

Neve

Elckerlijc, hebdi ons te doene,²⁸⁶
Dat segt ons vry.

Maghe

Ja, sonder verlaet.²⁸⁷
Wi zijn tuwen besten, wat ghi bestaet.²⁸⁸
Al woudi yemant doot slaen,
290 Wi helpen u daer toe.

Neve

Want het moet alsoe staen,
Salment maechscap te recht orboren.²⁹¹

Elckerlijc

God die danc u, mijn vrienden vercoren.
Ick claghe u met droevigher herten mijn ghevaernis,²⁹³
Dat ic ontboden bin, alsoot claer is,
295 Een verre pelgrimagie te gaen,
Daer nemmermeer en is wederkeeren aen;
Daer moet ic rekeninge doen, die swaer is,
Voerden Heere, diet al openbaer is.²⁹⁸

Maghe

Waer af moetti rekeninghe doen?

*

- 290 H. en L. *Wat*; B. *Want*; komt niet voor in P.
285 *Tuwen ghebode* tot uw dienst, te uwer beschikking
286 *hebdi ons te doene* hebt gij ons nodig
287 *sonder verlaet* zonder uitstel, dadelijk
288 Wij zorgen voor u, wat gij ook moogt ondernemen
291 Indien men de plichten die de verwantschap met zich meebrengt, zoals het behoort, beoefent
293 *ghevaernis* wedervaren
298 *diet al openbaer is* Wie alles bekend is

*

Elckerlijc

- 300 Van mijnen wercken, om cort sermoen,³⁰⁰
 Hoe ic hier mijnen tijt heb versleten³⁰¹
 Op aertrijc ende met sonden verbeten³⁰²
 Ende wat ic heb bedreven
 Den tijt, gheleent ende niet ghegheven.
 305 Hier wilt doch mede gaen, dat u die almachtighe
 God wil lonen,
 Ende helpt mijn rekeninghe verschoonen,³⁰⁶
 So sal te minder werden mijn seer.³⁰⁷

Maghe

Wat! daer mede te gaen!

Neve

Way, schillet niet meer?³⁰⁸
 Voerwaer, ick heb een ander ghepeyst.³⁰⁹

Maghe

- 310 Ic valle op mijn achterhielen!

Neve

Ten docht niet gheveyst.³¹⁰
 Ic seynder mijnre maerten bli ende vro;
 Si gaet gaerne ter feesten!

Maghe

Ick segghe oeck alsoe.
 Ick soude verschieten int leste.

*

- 311 B., H. en L. *vry*; P. *vro*
 313 B. *int laste*; H. en L. *int laetste*; P. *int leste*
 300 *om cort sermoen* om kort te gaan
 301 *versleten* verkwist
 302 *verbeten* verspild
 306 *verschoonen* zuiveren
 307 Aldus zal mijn droefheid verminderen
 308 *Way! schillet niet meer* Wel, hapert er anders niets meer (dan dat)
 309 *ick heb een ander ghepeyst* ik heb iets anders gedacht
 310 *Ic valle op mijn achterhielen* ik val achterover (van verbazing) zie ook J.W. MULLER, in *T.N.T.L.*, 33 (1914), blz. 285 e.v. en A. HEGMANS, in *V.M.A.*, 1937, blz. 423 e.v. *Ten docht niet gheveyst* veinzen zou hier niet passen; (ik zeg het dus brutaal); zie vers 325.

*

Elckerlijc

En wildi dan niet mede gaen?

NeveEn laet niet haesten, beste!³¹⁴

315 Ten is tot gheenre feesten te loopen,
Noch tot gheenre sollen!

Elckerlijc

Nu, om een eynde te knopen,³¹⁶
Segt, wildi mede, sonder verlaet?

Maghe

Neve, ic neme uutstel, dach ende raet³¹⁸
Ende mijn ghenachte tot open tijde.

Neve

320 Wi willen ons verblasen.

Elckerlijc

Hoe soude ick verbliden:³²⁰
Wat schoonder woerden men mi biet,
Alst coemt ter noot, so eest al niet.
Ay lazen! hoe ist hier ghevaren!³²³

Neve

Elckerlijc, neve, God moet u bewaren.
325 Ic en wil niet mede, gheseyt opt plat.³²⁵

*

314 B., H. en L. *best*; P. *beste*

315 B., H. en L. *te gaen*; P. *te loopen*

325 B., H. en L. *opt platte g(h)eseyt*; P. *geseyt opt plat*

314 *En laet niet haesten* niet zo haastig

316 *sollen* (bal)spel, vermaak *Nu, om een eynde te knopen* nu, om er een einde aan te maken

318 *ic neme uutstel, dach ende raet - Ende mijn ghenachte tot open tijde* de uitdrukking betekent: allerlei juridische middelen gebruiken om een zaak te kunnen uitstellen

320 *Wi willen ons verblasen* wij willen eerst wat uitblazen; zie echter ook J.J. MAK, *Rhetoricaal Glossarium* (Assen 1959), i.v. (verder afgekort *Rh. Gloss.*)

323 Helaas, hoe staan de zaken nu

325 *opt plat* ronduit (*Rh. Gloss.*)

*

Oec heb ie uutstaende te rekenen wat,³²⁶
 Daer ben ic noch qualic op versien.
 Dus blive ic hier.

Elckerlijc

- Dat mach wel zijn.³²⁸
 Tfy Elckerlijc, hebdi u verlaten
 330 Op u Mage; die hem so vroemlijc vermaten,³³⁰
 Laten u bliven in desen dangier³³¹
 Siet, oftmense jaechde van hier.
 Ick sie: men spreect wel metten monde,
 Buyten der daet, uut geveysden gronde.
 335 Dan seggen si: neve, ghebreect u yet,
 Ic ben tuwen besten; tes seker nyet.
 Ende des ghelijc seyt tGheselschap, doch
 Tes al zoringhe ende bedroch.³³⁸
 Die wil, macher hem toe verlaten,
 340 Waer mocht ic mi nu henen saten?³⁴⁰
 Hier is verloren langhe ghebleven.
 Wat vrienden sullen mi nu troost geven?
 Daer coemt mi wat nieuws inne:³⁴³
 Ic heb aen mijn Goet geleyt grote minne.³⁴⁴
 345 Wilde mij dat helpen tot mijnen orboren,³⁴⁵
 So en had ict noch niet al verloren.
 Ic heb op hem noch alle mijn troost.
 O Heere, diet al sal doemen int Oost,³⁴⁸
 Wilt U gracie op mi ontsluyten!
- 350 Waer sidi, mijn Goet?

*

- 331 L. *daghen*; B. en H. *doghen*; P. *dangier*
 348 P. *jnt oost*; komt niet voor in B., H en L.
 326 Ook heb ik nog enkele zaken te regelen
 328 *Dat mach wel zijn* het moet wel zo zijn
 330 *die hem so vroemlijc vermaten* zij die met zoveel nadruk plechtig verzekerden
 331 *dangier* druk, ellende (*Rh. Gloss.*)
 338 *zoringhe* bedriegerij
 340 Waarheen zou ik mij nu kunnen begeven
 343 Daar valt mij iets nieuws in
 344 Ik heb mijn Goed grote liefde toegedragen
 345 *tot mijnen orboren* tot mijn voordeel
 348 *int Oost* in het Oosten; zie J.J. MAK, in *T.N.T.L.*, 67 (1949), blz. 38.

*

Tgoet

Ick legghe hier in muten,³⁵⁰
 Versockelt, vermost, als ghi mi siet,³⁵¹
 Vertast, vervuylt; ic en kan mi niet³⁵²
 Verporren, also ic ben tsamen gesmoert.³⁵³
 Wat wildi mi hebben?

Elckerlijc

Coemt rasch hier voert,
 355 Lichtelic, Goet, ende laet u sien.³⁵⁵
 Ghi moet mi beraden.

Tgoet

Wat rade sal u van mi gheschien?³⁵⁶
 Hebdi ter werelt eenich letten,³⁵⁷
 Dat sal ic u beteren.

Elckerlijc

Tes al een ander smette.³⁵⁸
 Ten is niet ter werelt, wilt mi verstaen.
 360 Ick bin ontboden, daer ic moet gaen
 Een grote pelgrimagie, sonder verdrach.
 Oec moet ic, dat is mij tswaerste gelach,³⁶²
 Rekeninghe doen voerden oversten Heere,
 Om dwelc ic troost aen u begheere.³⁶⁴
 365 Mits dien dat ic van kintschen tijden³⁶⁵
 Hadde in u groot verblijden

* 365 B. *in kintschen tiden*; H. en L. *in kintschen tijden*; P. *van myn kintsche daghen*
 350 *Ick legghe hier in muten* ik lig hier opgesloten
 351 *versockelt* verwaarloosd *vermost* beschimmeld
 352 *vertast* opgehoopt
 353 *verporren* verroeren *tsamen gesmoert* samengepropt
 355 *Lichtelic* vlug
 356 *beraden* helpen
 357 *letten* gebrek
 358 *beteren* in orde brengen *Tes al een ander smette* het is helemaal iets anders waar ik last mee heb
 362 *dat is mij tswaerste gelach* dat is voor mij het ergste
 364 *om dwelc* waarom
 365 *van kintschen tijden* van mijn kinderjaren af

*

- Ende dat mijnen troest al aen u stoet,³⁶⁷
 So bid ic u, mijn uutvercoren Goet,
 Dat ghi met mi gaet sonder cessen;³⁶⁹
 370 Want ghi mocht mi licht voer Gode pureren:³⁷⁰
 Want Tgoet kan suveren smetten claer.³⁷¹

Tgoet

- Neen, Elckerlijc, ic mocht u letten daer.³⁷²
 Ic en volghe niemant tot sulcker reisen.
 Ende al ghinghe ic mede, wilt peisen,
 375 So soudi mijns te wors hebben grotelic;³⁷⁵
 Bi redenen, ic salt u segghen blotelijc:³⁷⁶
 Ic heb zeer u pampier verweert;³⁷⁷
 Want al u sinnen hebdi verteert³⁷⁸
 Aen mi; dat mach u leet zijn.
 380 Want u rekeninghe sal onghereet zijn³⁸⁰
 Voer God almachtich, mits minen scouwen.³⁸¹

Elckerlijc

Dat mach mi wel berouwen,
 Als ict verantwoerden sal moeten strangelic.³⁸³
 Op, ga wi mede?

Tgoet

- Neen, ick bin onbrangelic.³⁸⁴
 385 Aldus en volghe ic u niet een twint.³⁸⁵

*

- 378 L. *Wan*
 384 B. *oubrankelijc*; H. en L. *onbranlijc*; P. *onbrandelyck*: zie J. VAN MIERLO, blz. 72 e.v.
 die ook voorstelt te lezen *onrangelijc* of *onwranghelic*.
 367 *dat mijnen troest al aen u stoet* dat ik mijn vertrouwen helemaal op u had gesteld
 369 *sonder cessen* zonder talmen, onverwijld (*Rh. Gloss.*)
 370 *pureren* zuiveren
 371 *claer* helemaal of zonder twijfel
 372 *ic mocht u letten daer* ik zou u daar kunnen hinderen
 375 Zoudt gij er om mijnentwille nog slechter aan toe zijn
 376 *blotelijc* openlijk, ronduit (*Rh. Gloss.*)
 377 *pampier* staat, rekening *verweert* verward
 378 *Want al u sinnen hebdi verteert - Aen mi* Want heel uw hart hebt gij aan mij geschonken
 380 *onghereet* niet in orde, in slechte staat
 381 *mits minen scouwen* door mijn schuld
 383 *strangelic* met gestrengheid
 384 *onbrangelic* niet te bewegen; zie *Rh. Gloss.* i.v. *onbranlijc*
 385 Daarom volg ik u volstrekt niet

*

Elckerlijc

Ay lazen! ick heb u oeck ghemint³⁸⁶
 Mijn leefdaghe tot opten tijt van nu.³⁸⁷

Tgoet

Dat es een ewige verdomenis voer u:
 Mijn minne es contrarye des hemels staten.³⁸⁹
 390 Maer haddi mi gemint bi maten
 Ende van mi ghedeylet den armen,
 So en dorfstu nu niet karmen,³⁹²
 Noch staen bedroeft dat u nu swaer is.

Elckerlijc

Ay lazen God! ic ken dat waer is.³⁹⁴

Tgoet

395 Waendi dat ic u bin?

Elckerlijc

Ick hadt ghemeent.³⁹⁵

Tgoet

Swijcht, ic en bin mer u gheleent
 Van Gode; Hy proeft, claer alst is voer oghen,³⁹⁷
 Hoe ghi sult in weelden poghen.³⁹⁸
 Die menighe blijft bi mi verloren
 400 Meer dan behouden, weet dat te voren.⁴⁰⁰
 Waendi dat ic u sal volghen, Elckerlijc,
 Van deser werelt? neen ic, sekerlijc!

* 390 P. *gemint*; komt niet voor in B., H. en L.
 392 L. en H. *kermen*; B. en P. *karmen*
 397 B. *Van gode proeft claer*; H. en L. *Van gode claer*; P. *Van godt hy proeft*
 386 *oeck* toch
 387 *Mijn leefdaghe* Mijn leven lang
 389 *des hemels staten* de hemel
 392 Dan zoudt gij nu niet moeten jammeren
 394 *ken* erken
 395 Denkt gij dat ik uw blijvend bezit ben; zie vers 142
 397 *Hy proeft* Hij stelt u op de proef
 398 *in weelden poghen* zich in de weelde (goed) gedragen
 400 *weet dat te voren* wees daarvan overtuigd

*

Elckerlijc

Dat waende ic claerlijc, om dat ic u oyt hadde so lief.⁴⁰³

Tgoet

Daer om tGoet kenne ic der sielen dief.⁴⁰⁴

405 Als ghi nu van hier zijt, dat en mach niet lieghen,
Soe wil ic eenen anderen bedrieghen,
Ghelijc ic dede voer uwen tijt.

Elckerlijc

Och, valsche Goet, vermaledijt!

410 Hoe hebdi mi in u net bevaen,
Verrader Gods.

Tgoet

Ghi hebt dat al u selven ghedaen,⁴¹⁰

Dat mi lief es te deser tijt.⁴¹¹

Ic moet daer om lachen!

Elckerlijc

Sidi dies verblijt,⁴¹²

Om dat ghi mi van Gode hebt beroeft?

Hi is sot, die eenich goet gheloeft.⁴¹⁴

415 Dat mach ic, Elckerlijc, wel beclaghen.
En wildi dan niet mede?

Tgoet

Ey seker, neen ick!

Elckerlijc

Och, wien sal ict dan ghewaghen⁴¹⁶

* 416 L. *claghen*; B., H. en P. *g(h)ewaghen*

403 *oyt* steeds

404 *kenne* erken

410 *ghedaen* aangedaan

411 *te deser tijt* op dit ogenblik

412 *dies* daarom

414 *die eenich goet gheloeft* die in enig bezit zijn vertrouwen stelt

416 *ghewaghen* er over spreken, vertellen

*

Mede te gaen in desen groten last?⁴¹⁷

Eerst had ic op mijn Gheselschap ghepast;⁴¹⁸

Die seydt mi schoen toe menichfout,⁴¹⁹

420 Mer achter na sloech hi mi niet hout.⁴²⁰

Daer vandic dattet al was bedroch.

Doen ghinc ic tot minen Maghen noch,

Die seydent mi toe, claer als ghelas.⁴²³

Ten eynde vandic als ghedwas.⁴²⁴

425 Doen wert ic dencken op mijn Goet;⁴²⁵

Daer ic aen leyde minen moet.⁴²⁶

Dat en gaf mi troest noch raet

Dan dattet Goet in verdoemenis staet.

Dies ic mi selven wel mach bespuwen.

430 Tfy, Elckerlijc, u mach wel gruwen!

Hoe deerlic mach ic u versmaden!

Heere God, wie sal mi nu beraden,

Daer ic noch bi werde verhuecht?

Niemant bat dan mijn Duecht.⁴³⁴

435 Maer lazen! si is so teer van leden,

Ic meen, si niet connen en sou vander steden.

Och, en sal ic haer nyet toe dorren spreken an?

Wil ic? neen ick; ick sal nochtan.

Tvare alst mach, ic moeder henen,

440 Waer sidi, mijn Duecht?

Duecht

Ick ligghe hier al verdwenen⁴⁴⁰

Te bedde, vercrepelt ende al ontset.⁴⁴¹

* 437 B., H., L en P. *spreken*; zie K.H. DE RAAF, blz. 51.

438 H., L. en P. *nochtans*; B. *nochtan*

417 *last* nood

418 *ghepast* gerekend

419 Deze deed mij herhaaldelijk mooie beloften

420 Maar daarna was hij mij niet trouw (*Rh. Gloss.*)

423 *ghelas* glas

424 *als ghedwas* alles dwaasheid

425 *Doen wert ic dencken* toen begon ik te denken

426 Waarop ik mijn hart had gezet

434 *bat* beter

440 *verdwenen* weggekijnd

441 *vercrepelt ende al ontset* gebrekkig en verworpen

*

Ick en kan gheroeren niet een let.⁴⁴²
 So hebdi mi gevoecht niet uwen misdaden.⁴⁴³
 Wat is u ghelieven?

Elckerlijc

Ghi moet mi beraden,
 445 Want icx noot heb, tot mijnder vromen.⁴⁴⁵

Duecht

Elckerlijc, ic heb wel vernomen
 Dat ghi ter rekeninghen sijt ghedaecht
 Voer den oversten Heere.

Elckerlijc

Och, dat si u gheclaecht.
 Ick come u bidden uuttermaten
 450 Dat ghi daer met mi gaet.

Duecht

Al mocht mi al die werelt baten,⁴⁵⁰
 Ick en konst niet alleen ghestaen.⁴⁵¹

Elckerlijc

Ay lazen, sidi so cranck?

Duecht

Dit hebdi mi al ghedaen.
 Haddi mi volcomelijc gevoecht,⁴⁵³
 Ic sou u rekeninghe, die nu onreyn is,
 455 Ghesuvert hebben, des u siel in weyn is.⁴⁵⁵
 Siet u gheschrifte ende uwe wercken,
 Hoe dat si hier legghen.

*

- 442 L. han
 442 *let* lid
 443 *gevoecht* gemaakt, of: mishandeld (*Rh. Gloss.*)
 445 *tot mijnder vromen* tot mijn voordeel
 450 *daer* daarheen
 451 *Ick en konst* Ik zou niet kunnen
 453 Hadt gij al uw zorgen aan mij besteed
 455 *in weyn is* bedroefd is

*

Elckerlijc

Gods cracht wil mi stercken!⁴⁵⁷
 Men siet hier een letter niet die reyn es.
 Is dit al mijn gheschrifte?

Duecht

Seker ick meynes.
 460 Dat moechdi sien aen mijn ghesonde.

Elckerlijc

Mijn waerde Duecht, uut goeden gronde,⁴⁶¹
 Ic bid u, troost mi tot mijnen orboren,⁴⁶²
 Oft ic bin eewelijc verloren.
 Want Geselschap, Vrient, Maghe ende Goet
 465 Sijn mi af ghegaen; in rechter oetmoet⁴⁶⁵
 Helpt mi mijn rekeninghe sluyten hier voer den hoochsten Heere.

Duecht

Elckerlijc, ghi deert mi seere.
 Ick sou u helpen, waer icx machtich.

Elckerlijc

Duecht, soudi mi wel beraden?

Duecht

Dies bin ick bedachtich,
 470 Hoe wel ic niet en mach vander steden.⁴⁷⁰
 Noch heb ic een suster, die sal gaen mede;
 Kennisse heetse, die u leyden sal

*

- 459 B., H. en L. *meens*; P *meyns*
 472 L. *heeftse*
 457 *legghen* liggen
 461 *uut goeden gronde* in uw goedheid; zie J. VAN MIERLO, in *V.M.A.*, 1956, blz. 103
 462 *tot mijnen orboren* tot mijn voordeel
 465 *Sijn mi af ghegaen* Hebben mij in de steek gelaten *in rechter oetmoet* in oprechte goedertierenheid; zie J. VAN MIERLO, in *V.M.A.*, 1956, blz. 104
 470 Hoewel ik hier niet vandaan kan

*

Ende wijsen hoemen u bereyden sal
Te trecken ter rekeninghe, die fel es.

Kennisse

475 Elckerlijc, ick sal u bewaren.

Elckerlijc

Ick waen, mi nu wel es.⁴⁷⁵
Ick ben eens deels ghepayt van desen.⁴⁷⁶
Gods lof moeder in gheeert wesen!

Duecht

Als si u gheleyt heeft sonder letten,
Daer ghi u suveren sult van smetten,
480 Dan sal ic gesont werden ende comen u bij
Ende gaen ter rekeningen als Duecht mit di,
Om te helpen zommeren tot uwer vruecht⁴⁸²
Voerden oversten Heere.

Elckerlijc

Danck hebt, uutvercoren Duecht!
Ick bin ghetroost boven maten
485 Op u suete woerden.

Kennisse

Nu gaen wi ons saten⁴⁸⁵
Tot Biechten; si es een suver rivier,
Sy sal u pureren.

Elckerlijc

Uut reyner bestier,⁴⁸⁷

*

- 473 B., H en L. *beraden*: P. *bereyen*
476 L. en H. *een deels*; B. *eens deels*; P. *eensdeels*
478 L. *gheseyt*
483 L. *Gheselscap*; B.H. en P. *Elckerlijc(k)*
475 *bewaren* voor u zorgen, u beschermen
476 Ik ben hierdoor enigszins getroost
482 *zommeren* optellen, de som maken
485 *ons saten* ons begeven
487 *Uut reyner bestier* met zuiver inzicht

*

So gaen wi tot daer; ic bids u beyden.
 Waer woent Biechte?

Kennisse

Int Huys der Salicheyden;⁴⁸⁹
 490 Daer sullen wijse vinden, soudic meenen.

Elckerlijc

Ons Here God wil ons gracie verleenen
 Tot haer, die ons vertroosten moet.⁴⁹²

Kennisse

Elckerlijc, dit is Biechte; valt haer te voet.
 Sy es voer Gode lief ende waert.

Elckerlijc

495 O gloriose bloome diet al verclaert⁴⁹⁵
 Ende doncker smetten doet vergaen,
 Ick knyele voer u, wilt mi dwaen⁴⁹⁷
 Van mijnen sonden; in u aenscouwen⁴⁹⁸
 Ick coem met Kennisse te mijnen behouwe,⁴⁹⁹
 500 Bedroeft van herten ende seer versaecht.⁵⁰⁰
 Want ic ben vander Doot ghedaecht
 Te gaen een pelgrimagie, die groot is;
 Oec moet ic rekening doen, die bloot is,
 Voor Hem, die doersiet alle gronde.
 505 Nu bid ic, Biechte, moeder van ghesonde:
 Verclaert mijn brieven, want Duecht seer onghesont is.

*

489 L. *Wter*

B., H., L. en P. *salicheden*

500 L. *versacht*; B., H. en P. *versaecht*

502 L. *es*; B. en H. *is*; P. *sy*

506 L. *brienen* L. *ducht*

489 Int Huys der Salicheyden in de Kerk

492 *Tot haer* bij haar

495 *verclaert* (met goddelijk licht) bestraalt

497 *dwaen* zuiveren

498 *in u aenscouwen* voor uw aangezicht

499 *te mijnen behouwe* tot mijn redding

500 *versaecht* bevreesd

Biechte

- Elckerlijc, u lijden mi wel kont is;
 Om dat ghi mit Kennisse tot mi sijt comen,
 So sal ic u troesten tuwer vromen.
- 510 Oec sal ic u gheven een juweelken rene,
 Dat Penitencie heet alleene.
 Daer suldi u lichaem mede termijnen⁵¹²
 Met abstinencie ende met pijnen.
 Hout daer, siet die gheesselen puere:⁵¹⁴
- 515 Dats Penitencie, strang ende suere.
 Peyst dat Ons Here oeck was geslaghen
 Met geesselen, dat Hi woude verdraghen,
 Recht voer Sijn pelgrimagie stranghe;
 Kennisse, hout hem in desen ganghe;⁵¹⁹
- 520 So sal sijn Duecht werden spoedich.⁵²⁰
 Ende emmer hoept aen Gode oetmoedich;
 Want u tijt varinck eynden sal.⁵²²
 Bidt Hem ghenade: dit suldi vinden al;
 Ende orboert die harde knopen altijt.⁵²⁴
- 525 Kennisse, siet dat ghi bi hem sijt,
 Als hi tot Penitencien keert.

Kennisse

Gaerne Biechte.

Elckerlijc

- God si hier in gheeert!
 Nu wil ic mijn penitencie beghinnen,
 Want dlicht heeft mi verlicht van binnen,
- 530 Al sijn dese knopen strenghe ende hardt.

Kennisse

Elckerlijc, hoe suer dat u wert,

- 512 *termijnen* tuchtigen
 514 *Hout daer* neem aan
 519 *in desen ganghe* op deze weg
 520 *worden spoedich* welvarend worden (*Rh. Gloss.*)
 522 *varinck* weldra
 524 *orboert* gebruik

*

Siet dat ghi u penitencie volstaet.⁵³²
 Ick, Kennisse, sal u gheven raet,
 Dat ghi u rekeninghe sult tonen bloot.

Elckerlijc

- 535 O levende Leven! o hemels Broot!⁵³⁵
 O Wech der waerheyt! o godlic Wesen,⁵³⁶
 Die neder quam uut Sijns Vaders schoot⁵³⁷
 In een suver Maecht gheresen,⁵³⁸
 Om dat ghi Elckerlijc wout ghenesen,
 540 Die Adam onterfde bi Yeven rade.⁵⁴⁰
 O Heylighe Triniteyt uut ghelesen,
 Wilt mi vergheven mijn mesdade,
 Want ic begheer aen U ghenade.

- O godlijc Tresoer! o coninlijc Saet!
 545 O alder werelt toeverlaet!
 Specie der engelen sonder versaden!⁵⁴⁶
 Spiegel der vruecht daert al aen staet,⁵⁴⁷
 Wiens licht hemel ende aerde beslaet,⁵⁴⁸
 Hoort mijn roepen, al yst te spade.⁵⁴⁹
 550 Mijn bede wel inden troen ontfaet.
 Al bin ic sondich, mesdadich ende quaet,
 Scrijft mi int boeck des Hemels blade,
 Want ic begheer aen U ghenade.

*

544 B., H., L. en P. *sc(h)at*; zie K.H. DE RAAF, blz. 56
 548 L. *bestaet*; B. *doerslaet*; H. *beslaet*; P. *doorgaet*; zie J. VAN MIERLO, in: *V.M.A.*, 1956,
 blz. 95
 550 B., H. en L. *wilt inden troen ontfaen*; P. *toch jnden throon ontfaet*: zie K.H. DE RAAF,
 blz. 57
 552 L. en H. *blader*; B. en P. *blade*

- 532 *volstaet* volledig volbrengt
 535 Refrein van 3 strofen op de stok: 'Want ic begheer aen U ghenade'
 536 O *Wech der waerheyt* zie: Johannes, XIV, 6
 537 *uut sijns Vaders schoot* zie: Johannes, I, 18; VI, 33
 538 *gheresen* gedaald
 540 *bi Yeven rade* door toedoen van Eva
 546 Spijs van de engelen waarvan wij ons niet kunnen verzadigen
 547 *daert al aen staet* waarvan alles afhangt
 548 *beslaet* bedekt, overdekt
 549 *te spade* te laat

*

O Maria, moeder des Hemels almachtich!⁵⁵⁴

- 555 Staet mi ter noot bi voordachtich,⁵⁵⁵
 Dat mi die Viant niet en verlade!
 Want nakende is mi die doot crachtich.
 Bidt voer mi dijnen Sone voerdachtich.
 So dat ic mach gaen inden rechten pade,
 560 Daer die wegen niet en sijn onrachtich.⁵⁶⁰
 Maect mi uwes Kints rijc delachtich,
 So dat ic in Sijn Passie bade,
 Want ic begheer aen U ghenade.

- Kennisse, gheeft mi die gheselen bi vramen,⁵⁶⁴
 565 Die Penitencie hieten bi namen,
 Ic salt beghinnen, God geeft mi gracie.

Kennisse

Elckerlijc, God gheve u spacie!⁵⁶⁷
 So ghevix u inden naem Ons Heeren,
 Daer ghi ter rekeninghe moet keeren.

Elckerlijc

- 570 Inden naem des Vaders ende des Soens, mede
 Des Heylige Gheests, inder Drievuldichede,
 Beghin ic mijn penitencie te doen.
 Neemt, lichaem, voer dat ghi waert so coen
 Mij te bringhen inden wech der plaghen!
 575 Daer om moetti nu sijn gheslaghen.
 Ghi hebbes wel verdient ghewarich.⁵⁷⁶

*

- 554 L. *almactich*
 560 H., L. en P. *onrastich*; B. *onrachtich*
 570 L. *Gheselschap*
 571 L. *gheest*; B., H. en P. *geests*
 573 H., L. en P. *sc(h)oon*; B. *scoen*; K.H. DE RAAF, blz. 58
 554 *moeder des Hemels almachtich* Moeder van God almachtig
 555 *voordachtich* bedachtzaam, voorzichtig
 560 *onrachtich* krom
 564 *bi vramen* tot mijn voordeel
 567 *spacie* tijd
 576 *ghewarich* inderdaad, waarlijk

*

Ay, broeders, doet alle penitencie strange ende vruchtbarich
Tseghen dat ghi u pelgrimage moet gaen.

Duecht

God danc! ic beghin nu wel te gaen,
580 Want Elckerlijc heeft mi ghenesen;
Dies wil ic eewich bi hem wesen.
Oeck sal ic sijn weldaet clareren,⁵⁸²
Dies wil ic bi hem gaen te tijde.⁵⁸³

Kennisse

Elckerlijc, sijt vro ende blijde!
585 U weldaet coemt, nu sijt verhuecht!

Elckerlijc

Wie maecht sijn, Kennisse?

Kennisse

Het is u Duecht,⁵⁸⁶
Gans ende ghesont op die beene.⁵⁸⁷

Elckerlijc

Van blijscappen ic weene.
Nu wil ic meer slaen dan te voren.⁵⁸⁹

*

- 577 B., H. en L. *Ay broeders waer soe moechti / Doer penitencie waen;*
P. *Ay broeders doet alle penitentie strange ende vruchtbarich*
578 B., H. en L. *penitencie*; P. *pelgrimage*
B., H., en P. *Die elckerlijc moet nemen aen*
582 *weldaet* deugd (de goede werken) *clareren* klaar maken; een bovennatuurlijke verdienste
verlenen aan
583 *te tijde* nu, op dit ogenblik
586 *wie maecht sijn* wie kan het wezen
587 *gans ende ghesont* geheel genezen, hersteld
589 *slaen slaan*, nl. met de geselroede

*

Duecht

- 590 Elckerlijc, pelgrijm uutvercoren,
 Ghebenedijt sisi, sone der victorien,
 Want u is nakende dlicht der glorien.
 Ghi hebt mi ghemaect al ghesont;
 Des sal ic u bi bliven teewigher stont.
 595 God sal dijnre ontfermen, hebt goet betrouwen.

Elckerlijc

Welcoem, Duecht, mijn oghen douwen⁵⁹⁶
 In rechter oetmoedigher blijscap soet.

Kennisse

- En slaet niet meer, hebt goeden moet.
 God siet u leven inden throone.
 600 Doet aen dit cleet tuwen loone;
 Het is met uwen tranen bevloeyt.
 Dus draechtet vrij onghemoeyt,⁶⁰²
 Oft anders soudijt voor Gode gemissen.

Elckerlijc

Hoe heet dit cleet?

Kennisse

- Tcleet van berouwenissen.
 605 Het sal Gode alte wel behaghen.

Duecht

Elckerlijc, wilt dat cleet aendraghen,⁶⁰⁶
 Want Kennisse hevet u aenghedaen.

* 602 L. *onghemoet*; B., H. en P. *ong(h)emoeyt*
 606 L. *aendragken*; B. en H. *aendrag(h)en*; P. *aen v draghen*

596 *douwen* vochtig worden

602 *onghemoeyt* onvermoeid, volhardend; zie J. VAN MIERLO, in *V.M.A.*, 1956, blz. 105

606 *aendraghen* dragen

*

ElckerlijcSoe wil ic berouwenisse ontfaen,⁶⁰⁸Om dat God dit cleet heeft so weert.⁶⁰⁹

610 Nu willen wi gaen onverveert.

Duecht, hebdi ons rekeninghe claer?⁶¹¹**Duecht**

Jae ick, Elckerlijc.

Elckerlijc

So en heb ic ghenen vaer.

Op vrienden, en wilt van mi niet sceyden.

Kennisse

Neen wi, Elckerlijc.

Duecht

Ghi moet noch met u leyden

615 Drie personen van groter macht.

Elckerlijc

Wie souden si wesen?

Duecht

Wijsheyt ende u Cracht,

U Schoonheit en mach niet achter bliven.

KennisseNoch moetti hebben sonder becliven⁶¹⁸

U Vijf Sinnen als u beradere.

*

619 B., H. en L. *beraders*; P. *beradere*608 *berouwenisse ontfaen* berouw aanvaarden

609 Omdat God dit kledingstuk zo hoogschat

611 *claer* zuiver618 *sonder becliven* zonder mankeren; zie echter ook *Rh. Gloss.* i.v. becliven

*

Elckerlijc

620 Hoe soude icxse ghecrighen.

Kennisse

Roepse alle gadere,
Si sullent hooren al sonder verdrach.

Elckerlijc

Mijn vrienden, coemt alle op mijnen dach;
Wijsheyte, Cracht, Schoonheyte ende Vijf Sinnen.

Cracht

Hier sijn wi alle tot uwer minnen.⁶²⁴
625 Wat wildi van ons hebben ghedaen?

Duecht

Dat ghi met Elckerlijc wilt gaen
Sijn pelgrimage helpen volbringhen;
Want hi gedaecht is ter rekeninghen
Voor Gode te comen onghenet.⁶²⁹
630 Siet oft ghi mede wilt.

Schoonheyte

Wi willen alle met,
Tsijnre hulpen ende tsijnre rade.

Vroetscap

Dat willen wi certeyn.

Elckerlijc

O almoghende God, ghenade.⁶³²

* 620 H. en L. *alle gader*; B. *algader*; P. *allegadere*
628 B. *Want hi gedaecht is ter rekeninghen*; P. *om dat hij gedaecht is ter rekeninghen*; dit vers komt niet voor in H. en L.
624 *tot uwer minnen* tot uw dienst
629 *onghelet* dadelijk
632 *ghenade* dank

*

U love ic dat ic dus heb ghebracht
 Vroescap, Schoonhey, Vijf Sinnen ende Gracht
 635 Ende mijn Duecht met Kennisse claer.
 Nu heb ic gheselschap te wille daer;⁶³⁶
 Ic en geerder niet meer te minen verdoene.⁶³⁷

Cracht

Ick blive u bi, stout ende koene,
 Al waert te gaen in eenen strijt.

Vijf sinnen

640 Ende ic, al waert die werelt wijt,
 Ic en scheid van u in gheenre noot.

Schoonhey

So en sal ic oeck tot in die doot,
 Comer af datter af comen mach!

Vroetscap

Elckerlijc, wes ic u doe ghewach,⁶⁴⁴
 645 Gaet voersienich ende al met staden.⁶⁴⁵
 Wi sullen u alle duecht raden
 Ende sullen u helpen wel bestieren.⁶⁴⁷

Elckerlijc

Dit sijn die vrienden die niet en faelgieren.⁶⁴⁸
 Dat lone hem God, die Hemelsche Vader!
 650 Nu hoort, mijn vrienden, alle gader:
 Ick wil gaen stellen mijn testament⁶⁵¹
 Voor u allen hier in present.

*

638 L. *stont*
 636 *te wille* naar mijn zin
 637 Ik verlang niets meer voor mij
 644 *wes* wat
 645 *voersienich* bedachtzaam, voorzichtig *met staden* rustig
 647 *bestieren* leiding geven
 648 *faelgieren* in gebreke blijven
 651 *stellen* opmaken. Zie over het testament van 'Elckerlijc': D. Th. ENKLAAR, in *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 17 (1941), blz. 352.

*

In caritaten ende in rechter oetmoede
 Deel ic den armen van mijnen goede
 655 Deen helpt ende dander helpt daer ane
 Ghevick daer si schuldich is te gane.
 Dit doen ic den Viant nu te schanden,
 Om los te gaen uut sinen handen,
 Nae mijn leven in desen daghe.

Kennisse

660 Elckerlijc, hoort wat ick ghewaghe:
 Gaet totten priesterliken staet
 Ende siet dat ghi van hem ontfaet
 Tsacrament ende Olijs mede.⁶⁶³
 Dan keert hier weder tot deser stede.
 665 Wi sullen alle nae u verbeyden.⁶⁶⁵

Vijf sinnen

Jae, Elckerlijc, gaet u bereyden.
 Ten is keyser, coninc, hertoghe of grave
 Die van Gode hebben alsulcken gave,
 Als die minste priester doet alleene.
 670 Van alden sacramenten reene
 Draecht hi den slotel al doer bereyt⁶⁷¹
 Tot des menschen salicheyt,
 Die ons God teender medecijne
 Gaf uuter herten sijne
 675 Hier in desen aertschen leven.
 Die Heylighe Sacramenten seven:

*

653 L. *oetmoet*; B., H. en P. *oetmoede*
 655 B., H. en L. *daer na(e)*; P. *voortane*; zie J.W. MULLER, blz. 399.
 656 B., H. en L. *gaen*; P. *gane*
 659 L. *in daghe*; B., H. en P. *in desen daghe*
 668 L. *graue*
 663 *Olijs* het H. Oliesel
 665 Wij zullen allen op u wachten
 671 *al doer* altijd

*

Doopsel, Vormsel, Priesterscap goet
 Ende tSacrament, Gods Vleesch ende Bloet,
 Biechte, Huwelic ende tHeylich Olyzel met,
 680 Dit zijn die seven onbesmet:
 Sacramenten van groter waerden.

Elckerlijc

Ic wil Gods lichaem minlic aenvaerden
 Ende oetmoedelijc totten priester gaen.

Vijf sinnen

Elckerlijc, dat is wel ghedaen:
 685 God laet u met salicheden volbringhen!⁶⁸⁵

Die priester gaet boven alle dinghen.
 Si zijn die ons die Schriftuere leeren
 Ende den mensche van sonden keeren.
 God heeft hem meer machts ghegheven
 690 Dan den ynghelen int eewich leven.
 Want elc priester kan maken claer,⁶⁹¹
 Met vijf woerden opten outaer⁶⁹²
 Inder missen, des zijt vroet,
 Gods lichaem, warachtich Vleesch ende Bloet,
 695 Ende handelt den Scepper tusscen zijn handen.⁶⁹⁵
 Die priester bint ende ontbint alle banden
 Inden hemel ende opter aerde.
 Och edel priester van groter waerde.
 Al custen wi u voetstappen, gi waret waert!
 700 Wie van sonden troost begaert,⁷⁰⁰

*

678 B., H. en L. *god*; P. *godts*

679 *Biechte*: komt niet voor in B., H., L. en P.; zie J.W. MULLER, blz. 339.

684 L. *Elckerlijck*

685 God late het u tot uw zaligheid volbrengen

691 *claer* zonder twijfel

692 *vijf woerden* Hoc Est Enim Corpus Meum: de woorden die de priester uitspreekt bij de
 Consecratie, zie: Mattheus, XXVI, 26; Lucas XXII, 19

695 *handelt* hanteert, neemt in handen

700 *troost* bemoediging *begaert* verlangt

Die en connen vinden gheen toeverlaet
 Dan aenden priesterliken staet.
 Dit heeft die Heere den priester ghegheven
 Ende zijn in Zijn stede hier ghebleven.

705 Dus zijn si boven die enghelen gheset.

Kennisse

Dats waer, diet wel hout onbesmet.
 Mer doen Hi hinc met groter smerten
 Aent cruce, daer gaf Hij ons uut Zijnder herten
 Die seven Sacramenten met seere;

710 Hi en vercoft ons niet, die Heere!⁷¹⁰

Hier om dat Sinte Peter lijdt⁷¹¹

Dat si alle zijn vermaledijt⁷¹²

Die God copen oft vercopen

Ende daer af ghelt nemen met hoopen.⁷¹⁴

715 Si gheven den sondaer quaet exempel;

Haer kinder lopen inden tempel

Ende som sitten si bi wiven⁷¹⁷

In onsuverhey van liven.

Dese zijn emmers haers sins onvroet.⁷¹⁹

Vijf sinnen

720 Ic hope, of God wil, dat niemant en doet.⁷²⁰

Daer om laet ons die priesters eeren

Ende volghen altijd haer leeren.

Wi zijn haer scapen ende si ons herden,⁷²³

Daer wi alle in behoet werden.⁷²⁴

725 Laet dit wesen niet meer vermaen.⁷²⁵

Duecht

Elekerlijc coemt, hi heeft voldaan;

Dus laet ons zijn op ons hoede.

710 *vercoft* verkocht het (= de sacramenten)

711 *lijdt* verklaart

712 Zie: Lucas, Handelingen, VIII, 20

714 *daer af* daarvoor

717 *som... si* sommigen onder hen

719 Dezen zijn van hun zinnen beroofd

720 *of* indien

723 *herden* herders

724 *werden* worden

725 Laten wij hier niet verder over spreken

*

Elckerlijc

Heer God, mi is so wel te moede,
Dat ic van vruechden wene als een kint.

- 730 Ic hebbe ontfaen mijn Sacramint
Ende dat Olizel mede; danc heb diet riet!
Nu vrienden, sonder te letten yet,⁷³²
Ick danck Gode dat ic u allen vant.
Slaet aen dit roeyken alle u hant⁷³⁴
735 Ende volghet mi haestelic na desen.
Ick gae vore, daer ic wil wesen.
Ons Heere God, wil mi gheleyden!

Cracht

Elckerlijc, wi en willen van u niet sceyden,
Voer ghi ghedaen hebt dese vaert.⁷³⁹

Vroetscap

- 740 Wi blivens u bi onghespaert,⁷⁴⁰
Also wi gheloeft onlanghe.⁷⁴¹

Kennisse

Och, dits een pelgrimagie seer strange,
Die Elckerlijc sal moeten gaen.

Cracht

- 745 Elckerlijc, siet hoe wi u bi staen,
Sterck, vroem; en hebt gheen vaer.

*

730 B., H., L. en P. *sacrament*; zie K.H. DE RAAF, blz. 65

741 B., H. en L. *oec lang(h)e*; P. *ouerlanghe*; zie J.W. MULLER, blz. 341

745 L. *Streck*

732 *sonder te letten yet* zonder uitstel

734 *roeyken* kruis of pelgrimsstaf, zie: P. MAXIMILIANUS in *T.T.L.*, 14 (1926), blz. 1; in *T.T.L.*, 15 (1927), blz. 215; Zr. H. VAN DE WIJNPERSSE, in *N.Tg.*, 20 (1926), blz. 258; J.W. MULLER, blz. 340; J. VAN MIERLO, *De Prioriteit...*, blz. 73; blz. 105 en L. PEETERS, in *T.N.T.L.*, 76 (1959), blz. 228

739 *vaert* tocht

740 *onghespaert* aanhoudend

741 *gheloeft* verzekerd

*

Elckerlijc

Ay mi! die leden zijn mi so swaer,

Dat si gaen beven doer den gru.⁷⁴⁷

Lieve vrienden, wi en willen niet keeren nu.

Sal ic mijn pelgrimagie betalen,

750 So moet ic hier binnen dalen

In desen put ende werden aerde.

Schoonhey

Wat! in desen putte!

Elckerlijc

Ja, van desen waerden

Soe moeten wi werden, clein ende groot.

Schoonhey

Wat! hier in versmoren!

ElckerlijcJa, hier in versmoren ende bliven doot⁷⁵⁴755 Ter werelt, mer levende wesen altijd⁷⁵⁵

Voerden oversten Heere.

Schoonhey

Ick schelt u al quijt.

Adieu! vaert wel! ic schoer mijn scout; ick gae als de domme.⁷⁵⁷**Elckerlijc**

Wat, Schoonhey!

* 747 B., H. en L. *bouen*; P. *beuen*; L. *voer*; B. en H. *doer*; P. *door*; zie J. VAN MIERLO in *V.M.A.*, 1956, blz. 96.

751 L. *werde naerde*

757 P. *ick gae als de domme*; komt niet voor in B., H. en L.

747 *doer den gru* uit schrik

754 *versmoren* stikken

755 *Ter werelt* hier op aarde

757 *ic schoer mijn scout* ik acht mij niet meer door mijn belofte gebonden

*

Schoonhey

Ic bin al dove, ic en saghe niet omme,
Al mocht mi alder werelt schat baten.

Elckerlijc

760 Waer op wil ic mi verlaten?
Schoonhey vliet, oft mense jaechde.
Nochtan te voren, doen ic haer vraechde,
Woude is met mi sterven ende leven.

Cracht

Elckerlijc, ic wil u oec begheven.
765 U spel en behaecht mi niet te deghe.⁷⁶⁵

Elckerlijc

Cracht, suldi mi oec ontgaen?

Cracht

Ja, ic wil seker weghe.
Daer mede ghesloten, een voer al.

Elckerlijc

Lieve Cracht, ontbeyt noch!

Cracht

Bi Sinte Loy, ick en sal!⁷⁶⁸
Waendi dat ic in dien put wil versmoren?

Elckerlijc

770 Ende suldi mi dan ontgaen?

* 759 B., H. en L. *Al mocht mi baten (al)der werelt sc(h)at*; P. *Al mocht my alle de weerelt baten*; zie K.H. DE RAAF, blz. 66

770 B. en L. *En*; H. *Ende*; P. *Ay*; zie J.W. MULLER, blz. 343

765 De toestand waarin gij u bevindt bevalt mij helemaal niet

768 *ontbeyt wacht Sinte Loy Sint Elooi* (Eligius)

*

Cracht

Ja ick, tes al verloren,
Al soudi uwen navel uut krijten.⁷⁷¹

Elckerlijc

Suldi aldus u ghelofte quijten?⁷⁷²
Ghi soudt mi bi bliven, so ghi seyt.

Cracht

775 Ick heb u verre ghenoech gheleyt.
Oec sisi oudt ghenoech, ic waen,
U pelgrimagie alleen te gaen.
Mi es leet dat icker heden quam.

Elckerlijc

Ay, lieve Cracht, ic make u gram.

Cracht

780 Tes al verloren; rust u hoeft⁷⁷⁹
Ende gaet int doncker huys.

Elckerlijc

Dit en had ic u niet gheloeft.⁷⁸⁰
Wie wil hem verlaten op zijn cracht?
Si vliet, als mist doet uuter gracht.
Schoonheit is als wint die vlieghet.
Ay, getrouwe vrienden, dat ghi dus lieget!⁷⁸⁴
785 Ghi seydet mi toe schoon ter kore.⁷⁸⁵

*

- 773 L. *blinen*
782 B., H. en L. *alst*; P. *als*
771 Al zoudt gij u een breuk schreien
772 *u ghelofte quijten* uw belofte vervullen
779 *rust u hoeft* leg uw hoofd neer
780 *Dit en had ic u niet gheloeft* dat had ik van u niet verwacht
784 *dat ghi dus lieget* dat gij zo bedrieglijk zijt
785 *schoon ter kore* zeer schoon

*

Vroetscap

Elckerlijc, ic wil oeck gaen dore

Ende nemen uutstel van desen.

Waendi dat wi hier in willen wesen?⁷⁸⁸Hoet u van dien, ic wils mi wachten.⁷⁸⁹**Elckerlijc**

790 O Vroetschap, Vroetschap!

Vroetscap

Ick en wils niet achten.

Tes verloren ghevroescapt, claer.

Elckerlijc

Lieve Vroeschap, coemt doch soe naer,

Dat ghi hier binnen den gront aensiet.⁷⁹³

Ick bidts u oetmoedelijc.

Vroetscap

Bi Sinte Loy, ick en doe des niet!

795 Mi rouwet dat icker ye quam so bi.

ElckerlijcOch, al mist dat God niet en si!⁷⁹⁶

Schoonhey, Cracht ende Vroescap groot,

Het vliet van Elckerlijc, als coemt de doot.

Arm mensche, waer sal ic nu op lenen?⁷⁹⁹

*

785/6 L. *Vroetschap*790 Titel L. *Vroeschap*B., H., L. en P. *Ic(k) en wil niet mede*; zie J. VAN MIERLO, blz. 90.792 B., H. en L. *na(e)*; P. *naer*794 Titel L. *Vroeschap*799 B., H., L. en P. *leuen*; zie K.H. DE RAAF, blz. 69.788 *wesen* blijven, wonen

789 Denk daar niet aan, ik zal er mij wel voor wachten

793 *gront* bodem (diepte)796 *al mist dat God niet en si* alles blijft in gebreke wat God niet is799 *lenen* leunen, steunen

*

Vijf sinnen

800 Elckerlijc, ic wil oec henen
Ende volghen den anderen die u ontwerpen.

Elckerlijc

Och, lieve Vijf Sinnen.⁸⁰¹

Vijf sinnen

Ick en wil daer niet aen winnen.
Dat ghi veel roept, ten mach nyet baten.

Elckerlijc

Och, suldi mi alle gader laten?⁸⁰⁴

Duecht

805 Neen wi, Elckerlijc, zijt ghestilt.⁸⁰⁵

Elckerlijc

Ay mi, mijn Vijf Sinnen!

Vijf sinnen

Roept al dat ghi wilt.
Ghi en sult mi niet meer van voor bekijken.

Elckerlijc

Lieve Duecht, blijft ghi bi mi?

Duecht

Ick en sal u nemmermeer beswijken,⁸⁰⁸
Om leven, om sterven, of om gheen torment.

* 805 B., H. en L. *g(h)estelt*; P. *gestilt*

801 *ontwerpen* ontvallen, ontgaan, zich van u afkeren; zie echter ook *Rh. Gloss.*

804 *laten* achterlaten (in de steek laten)

805 *ghestilt* kalm, rustig

808 *beswijken* in de steek laten, aan uw lot overlaten, verlaten

*

Elckerlijc

- 810 Hier zijn ghetrouwe vrienden bekennt!⁸¹⁰
 Alle die mi ontgaen ghemeene,⁸¹¹
 Die mindic meer dan mijn Duecht alleene.⁸¹²
 Kennisse, suldi mi oec begheven?

Kennisse

- Ja ic, Elckerlijc, als ghi eyndet u leven,
 815 Mer seker niet eer, om gheen dangier.⁸¹⁵

Elckerlijc

Danck hebt, Kennisse.

Kennisse

Ick en scheyde niet van hier,
 Voer dat ghi zijt daer ghi behoort.

Elckerlijc

- Mi dunckt, wacharmen! wij moeten voert,
 Rekeninghe doen ende ghelden mijn scult,
 820 Want mijn tijt is schier vervult.
 Neemter exempel aen, diet hoort ende siet.

Ende merct hoet nu al van mi vliet,⁸²²⁻⁸²⁹
 Sonder mijn Duecht wil met mi varen.⁸²³

Duecht

Alle aertsche dinghen zijn al niet.

Elckerlijc

- 825 Duecht, merct hoet nu al van mi vliet!

*

812 H. en L. *alleen*; B. en P. *alle(e)ne*

821 L. *neemt*; B. en H. *neemter*; P. *neempt hier*; zie J. VAN MIERLO, in *V.M.A.*, 1956, blz. 96.

810 Hier leert ge trouwe vrienden kennen

811 *ghemeene* gezamenlijk

812 *alleene* in het bijzonder

815 *om gheen dangier* daar is geen gevaar voor

822-829 Rondeel

823 *sonder* enkel

*

Duecht

Schoonheydt, Cracht, Vroescap, dat hem liet,⁸²⁶
Tgheselschap, die Vrienden ende Magen waren.

Elckerlijc

Nu merct, hoet nu al van mi vliet!
Sonder mijn Duecht, die wil mit mi varen.

830 Ghenade, Coninc der enghelen scharen,⁸³⁰⁻⁸³⁷
Ghenade, Moeder Gods, staet mi bi!

Duecht

Ic sal mi puer voer Gode verclaren.⁸³²

Elckerlijc

Ghenade, Coninc der enghelen scharen!

Duecht

Cort ons die pine, sonder verswaren!

835 Maect ons deynde los ende vri!⁸³⁵

Elckerlijc

Ghenade, Coninck der enghelen scharen!
Ghenade, Moeder Gods, staet mi bi!

In Uwen handen, Vader, hoe dat si,⁸³⁸

Beveel ic U minen gheest in vreden.

840 Ick vare metter Duecht.

Kennisse

Hi heeft leden

Dat wij alle moeten gelden.

Die Duecht sal nu haer selven melden

Voer Hem diet al ordelen sal.

Mi dunct, ic hore der enghelen gheschal

* 832/3 L. *Elckerlijck*

826 *liet* verliet, in de steek liet

830-837 Rondeel

832 Ik zal mij zuiver voor God vertonen

835 *los ende vri* vrij van kwellingen en rustig

838 Zie: Lucas, XXIII, 46

845 Hier boven; den hemel is seker ontdaen,⁸⁴⁵
 Daer Elckerlijck binnen sal zijn ontfæen.

Die ynghel seyt

Coemt, uutvercoren bruyt,
 Hier boven ende hoort dat suete gheluyt
 Der engelen mits uwe goede virtuyt.⁸⁴⁹
 850 Die siele neem ick den lichaem uut.
 Haer rekeninghe is puer ende reyne.
 Nu voer icse in des Hemels pleyne,
 Daer wi alle moeten ghemeene⁸⁵³
 In comen groot ende cleene.

AMEN

845 *ontdaen* open, geopend
 849 *virtuyt* deugd
 853 *moeten* mogen

Die Naeprologhe

- *
 855 Neemt in dancke cleyn ende groot,⁸⁵⁵
 Ende siet hoe Elckerlijc coemt ter doot.
 Gheselschap, Vrienden ende Goet
 Gaet Elckerlijc af, zijt des vroet.⁸⁵⁸
 Scoonhey, Cracht, Vroescap ende Vijf Simmen,
 860 Tes al verganclijc, zijt des te binnen,⁸⁶⁰
 Sonder die Duecht volcht voer al.⁸⁶¹
 Mer als die Duecht is so smal⁸⁶²
 Dat si niet mede en mach oft en kan,
 Arm Elckerlijc, hoe vaerdi dan
 865 Ter rekeninghen voer Onsen Heere.
 Dan gadi van wee, van seere;⁸⁶⁶
 Want na die Doot eest quaet te verhalen,⁸⁶⁷
 Daer en baet voerspraec noch tale.⁸⁶⁸
 Ay Elckerlijc, hoe moechdi wesen
 870 Hovaerdich, nidich! Seer uut ghelesen,⁸⁷⁰
 Merct desen spiegel, hebten voer oghen
 Ende wilt u van hovardien poghen⁸⁷²
 Ende oec van allen sonden met.⁸⁷³
 Nu laet ons bidden onghalet,⁸⁷⁴
 875 Dat dit elck mensche moet vesten,⁸⁷⁵
 Dat wi voer Gode suver comen ten lesten,
 Des gonne ons die Hemelsche Vader!
 Amen segghet alle gader.

God heb lof

- *
 856 L. *doot*; B. en H. *ter doot*; P. *ter noot*
 865 L. *van*; B. en H. *voer*; P. *voor*; zie J. VAN MIERLO, in *V.M.A.*, 1956, blz. 96.
 855 *Neemt* neemt het
 858 *Gaet Elckerlijc af* laat 'Elckerlijc' in de steek
 860 *zijt des te binnen* weet dit goed
 861 *Sonder enkel voer al* boven al
 862 *smal* klein
 866 *gadi* vergaat gij
 867 *verhalen* goedmaken
 868 *tale* pleidooi
 870 *Seer uut ghelesen* zeer geachte toeschouwers
 872 *poghen* verwijderd houden
 873 *met* eveneens
 874 *onghelet* dadelijk
 875 Dat ieder mens dit in zijn hart moge prenten.